PŘÍLOHA VĚSTNÍKU KLUBU ZA STAROU PRAHU

Proměny Malostranského hřbitova do roku 1968

Pavla Vrbová a Romana Petrunčíková

© Pavla Vrbová, Romana Petrunčíková, 2020
Příloha časopisu Za starou Prahu, Věstník Klubu Za starou Prahu, č. 3/2020
ISSN 1213-4228 (časopis)
ISBN 978-80-906123-0-3 (příloha)

Proměny Malostranského hřbitova do roku 1968

Pavla Vrbová a Romana Petrunčíková

Motto:

*„Ochrana památek je kompromis se životem.
Musí se však vždy dobře uvážit, která z těchto dvou složek
má v daném případě větší důležitost.“*

Zdeněk Wirth
(Kniha zápisů Klubu Za starou Prahu, 6. 6. 1951)

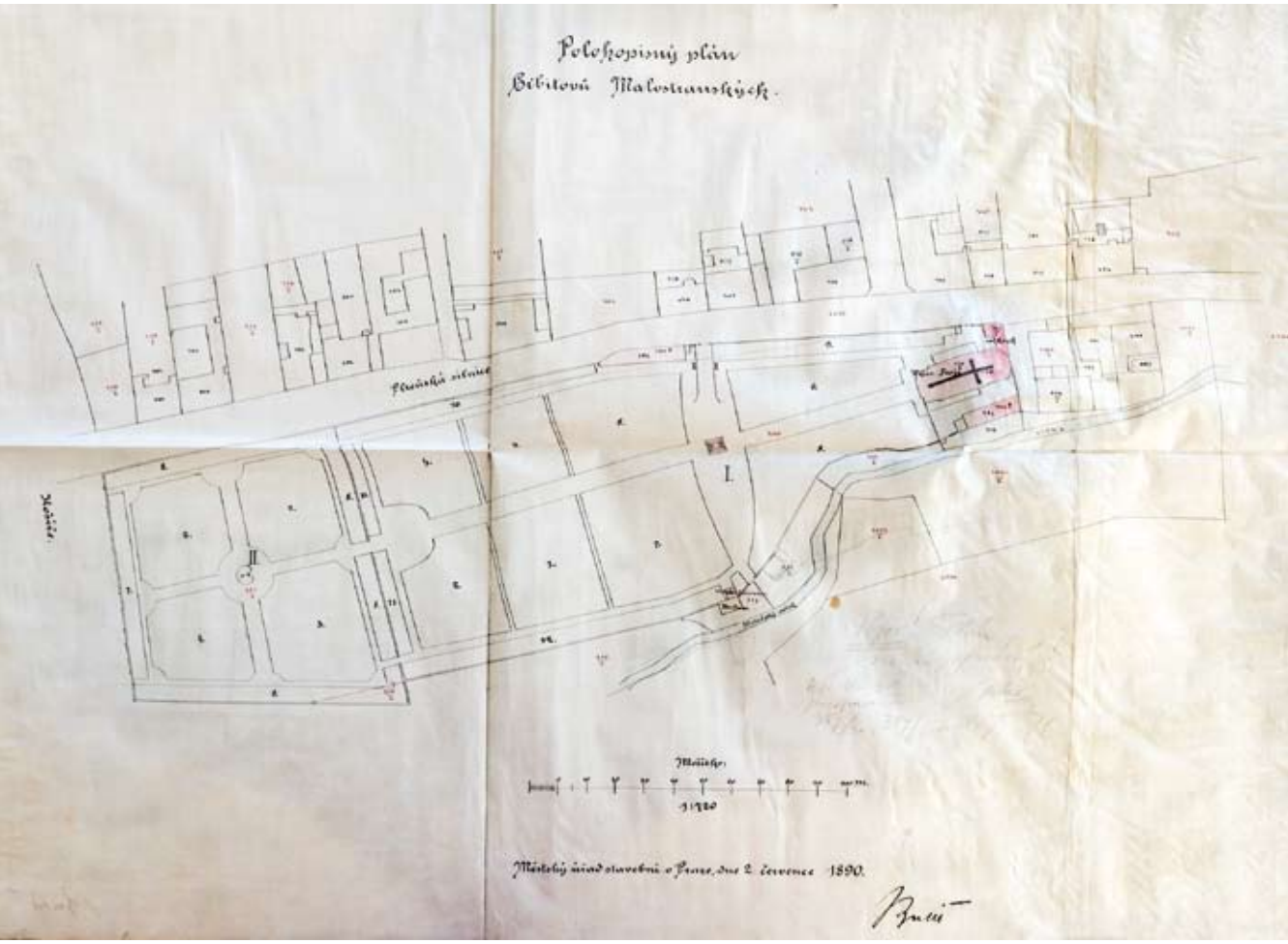

Obr 1. *Plán Malostranského hřbitova s očíslovanými odděleními z r. 1890.*
(AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Stavební inventář hřbitovů malostranských, kniha inv. č. 1941)

Velké díky za pomoc a mimořádnou vstřícnost patří pracovníkům z institucí, které jsou v práci zmíněny, zejména pak z Archivu hl. m. Prahy.

Se hřbitovem si spojujeme pietu, nostalgii a klid. Takovým místem kdysi býval i Malostranský hřbitov, ale když se na něm přestalo pohřbívat, začaly být jeho osudy značně dramatické. Přestál necitelné zásahy, utrpěl značnou devastaci, a dokonce mu hrozil úplný zánik. Při líčení historie úsilí o jeho záchranu ukážeme, jak významnou roli v ní hrál po více než pět desetiletí Klub Za starou Prahu.

Nejstarší fakta, která zde uvádíme, se vztahují k období založení druhé části hřbitova v roce 1862, časově pak výklad končí kolem roku 1968, kdy byl hřbitov po druhém rozšiřování Plzeňské ulice znovu oplocen. Složitý vývoj a také jeho mnohdy rozporuplná interpretace si vyžádaly důkladné probádání archivních materiálů. Těch bylo velké množství a jsou uloženy v různých institucích: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Praze (dále NPÚ, ÚOP v Praze), Národní archiv (NA), Ústav dějin umění Akademie věd ČR, v. v. i. (ÚDU AV ČR) a Spisovna Institutu plánování a rozvoje hl. města Prahy (IPR). Jako klíčové se ukázaly být dokumenty z Archivu hl. města Prahy (AMP), zejména z fondu pražského městského záduší (Magistrát HMP I, Referát XIV.) a ze sbírky map a plánů AMP. Bohatým zdrojem byl archiv Klubu Za starou Prahu (dále KZSP nebo Klub). Objektivním svědectvím pak samozřejmě jsou fotografie. Jejich nejbohatším zdrojem byl opět AMP a dále IPR, NPÚ, ÚOP v Praze, ÚDU AV ČR, Muzeum hl. města Prahy (MHMP), Uměleckoprůmyslové museum v Praze (UPM) a také KZSP.

Poznámkový aparát v článku je dvojí, jednak poznámky pod čarou dokreslující hlavní text, jednak odkazy na publikace a archivní zdroje. Na ty druhé (P01–P86) se odkazuje opakovaně, proto jsou soustředěny na konci práce.

Hřbitov před uzavřením v roce 1884

Malostranský hřbitov, dlouho označovaný spíše jako Košířský, se rozkládá na rozhraní dvou pražských čtvrtí, Smíchova a Košíř, v těsném sousedství rušné komunikace – kdysi silnice na Plzeň, později zvané Plzeňská třída, dnes Plzeňská ulice. Samotný hřbitov leží v katastru Smíchov, na západě a jihu ale sousedí s územím Košíř. Místo původně sloužilo jako morové pohřebiště (1680 a 1713–1714). V roce 1786 bylo v souvislosti s nařízením císaře Josefa II., které zakazovalo pohřbívání uvnitř osad, vybráno pro svou odlehlost jako pohřebiště pro obyvatele Malé Strany a Hradčan, později také Smíchova a Košíř.[1] Pro klidné prostředí s malebnou vegetací a zalesněným vrchem v pozadí byl hřbitov oblíben také obyvateli z pravého břehu Vltavy. Hřbitov byl rozdělen na 12 oddělení, 7 vnitřních a 5 na obvodu. Mezi hlavním vstupem z Plzeňské ulice na severu až k jižnímu vstupu od Motolského potoka se rozprostíralo oválné prostranství, kterému od 30. let 19. století vévodí pomník biskupa Thun-Hohensteina. Zřízení hřbitova dodnes připomíná německy psaná tabulka osazená na hřbitovní zdi.

Na hřbitově se nacházelo několik staveb. Podle plánu z roku 1790 tu byla kaple Nejsvětější Trojice, před ní stál přístřešek pro účastníky církevních obřadů. Kapli i přístřešek později nahradil dodnes stojící kostel Nejsvětější Trojice. Dále zde byla kaple sv. Rocha a několik drobnějších staveb. Vedle hlavního vchodu z Plzeňské silnice stál domek s byty hrobníků, na

1 Dějiny hřbitova i kostela Nejsvětější Trojice jsou zajímavě popsány v publikaci Antonína Novotného o Malostranském hřbitově.[P86]

jižní straně od kostela domek pro správce (administrátora) a umrlčí komora (márnice), která se nacházela u jižní zdi, vedle vstupu od Motolského potoka.[P01] V roce 1873 bylo rozhodnuto o přestavbě zmíněného domku na jižní straně, kde pak kromě bytu kostelníka vznikla i umrlčí komora. Úprava proběhla v letech 1873–1876. V nově zřízené umrlčí komoře byl kromě místnosti, v níž byli ukládáni nebožtíci, zřízen pitevní sálek a čekárna pro pozůstalé. Pro ukládání zemřelých se nadále používala rovněž původní umrlčí komora (provizorně opravená v roce 1873), a to až do roku 1878.[P02]

Z dochovaných dokumentů plyne, že již přinejmenším od roku 1848 probíhala jednání o rozšíření hřbitova západním směrem. Pozemek sousedící se hřbitovem patřil majitelům viniční usedlosti Paliarka a jeho koupi se dlouho nedařilo dovést ke zdárnému konci. Během jednání dokonce došlo ke změně majitelů, nejprve probíhalo jednání s rodinou Schabasovou, resp. s Katharinou, vdovou po Johannu Schabasovi, poté s manželi Josefem a Marií Barthovými. Po vleklém jednání se nakonec podařilo v únoru 1861 s Barthovými uzavřít kupní smlouvu.[P02, P03] V získaném pozemku však byl ostrůvek při západní zdi starého hřbitova, který měl jiného vlastníka. Majitelkou této malé parcely byla Cecilie Nováková, dcera stavitele Ignáce Aloise Palliardiho, od které v srpnu 1862 část odkoupil pro svou hrobku strahovský premonstrátský klášter a v říjnu téhož roku další část klášter karmelitek na Hradčanech.[P03] Na zbytku si pak rodina Palliardi a Novákových zřídila vlastní hrob.[2] Tyto tři hroby jsou ve hřbitovních matrikách sice vedeny, ale bez jakéhokoliv číselného označení.

Nový hřbitov byl slavnostně vysvěcen 13. dubna 1862. První pohřeb zaznamenaný v nově založené hřbitovní matrice se konal o dva měsíce později, 4. června 1862, kdy byla do hrobu č. 1 v odd. 1 pohřbena Anna Steinzová.

Nová část, ve starších pramenech označovaná jako Košířský hřbitov II, byla rozdělena na 8 oddělení. Oddělení 1 až 4 tvořily čtverce uvnitř hřbitova, oddělení 5 až 8 byla obvodová. Část oddělení na obvodu byla určena pro rozměrnější hroby (hrobky). Obě části hřbitova, stará a nová, byly propojeny třemi průchody proraženými v původní západní ohradní zdi. Tato dispozice se v podstatě zachovala dodnes, pomineme-li pruh při Plzeňské ulici, který padl za oběť jejímu rozšíření na počátku 50. let 20. století. Stejně jako starší část hřbitova, i tato nová byla majetkem pražského městského záduší (dále jen záduší), podřízeného arcibiskupské konsistoři a pražské městské radě jakožto patronu. Protože celý hřbitov ležel na území Smíchova, bylo třeba řadu záležitostí projednávat se smíchovským zastupitelstvem, k některým úkonům muselo dávat svolení okresní hejtmanství na Smíchově (např. k exhumacím). O důležitých otázkách, zvláště ekonomické povahy, rozhodovalo také pražské místodržitelsví.

Jednotlivá hrobová místa na obou hřbitovech byla podle velikosti rozdělena do tří kategorií – malé hroby (používané hlavně pro děti), dále standardní tzv. velké hroby, a nakonec menší množství rozměrnějších hrobů, které byly podél cest nebo při zdech a pro které se používal název hrobky. Kromě toho další rozměrnější hroby vznikaly tak, že si jejich majitelé zakoupili dvě hrobová místa vedle sebe (např. K1-4-233/234 rodina Skramlíků, K1-11-102/103 rodina Pacovských, K1-11-109/110 rodina Grömlingů). Pro identifikaci hrobu se užívalo číslo z katastru hrobek, v běžné agendě a styku s majiteli hrobů se však v šedesátých letech

2 O hrobech rodiny Palliardi bude pojednáno v připravovaném článku o zajímavých hrobech na Malostranském hřbitově.

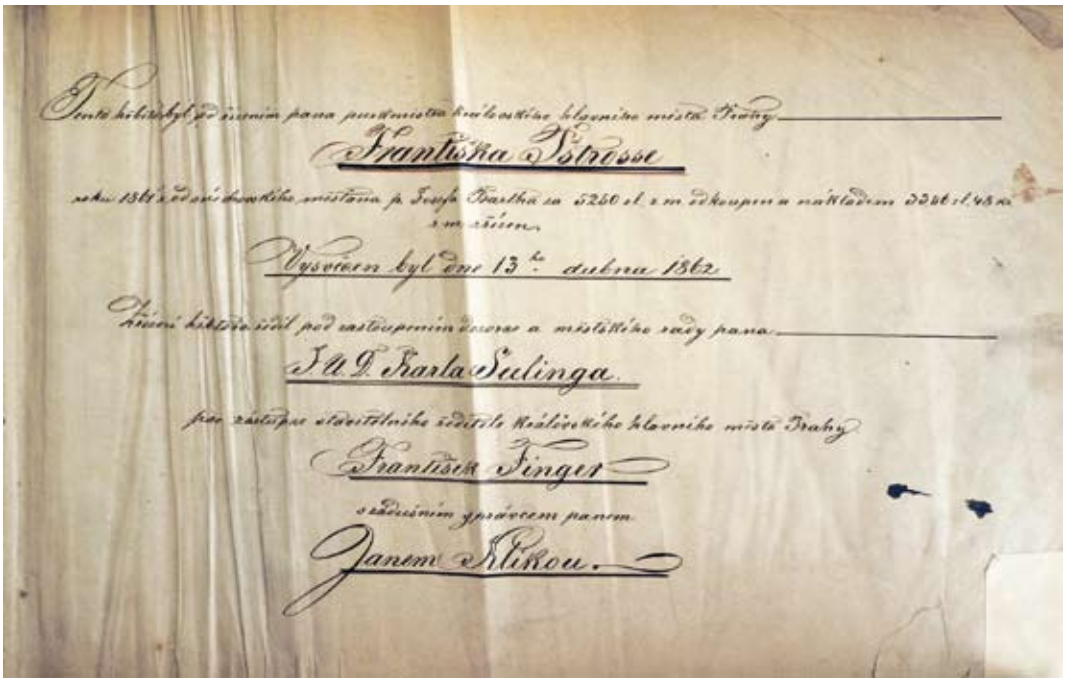
Tento hřbitov byl pod úřením pana purkmistra královského hlavního města Prahy
Františka Schrosse
roku 1861 z ředního domácího místěna p. Josefa Bartha za 5250 zl. z m. zakoupen a nákladem 2266 zl. 48 kr.
z m. zřízen.
Vysvěcen byl dne 13. dubna 1862.
Řízení hřbitova vedl pod zastoupením úřeovar a místského rady pana
JUD. Karla Sulinga.
pro zastoupení ředitelského ředitele Královského hlavního města Prahy
František Finger
s ředitelním správcem panem
Janem Klikou.

Obr. 2. *Pamětní zápis v první hřbitovní matrice mladší části hřbitova, 1862.*
(AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, matrika II. hřbitov Košířský, kniha inv. č. 132)

19. století postupně prosadila trojice čísel: hřbitov (K1 pro starou, K2 pro novou část hřbitova) – oddělení – číslo hrobu podle plánu hřbitova. Značení trojicí čísel se zpočátku zřejmě nepoužívalo důsledně, ale najdeme je již v dochovaných smlouvách o pronájmu hrobů v roce 1859; na nové části hřbitova se zřejmě používalo od samého začátku jeho existence, tedy od roku 1862. Poněkud matoucí je, že v některých odděleních se mnoho čísel vyskytuje dvakrát až třikrát, protože každá z výše uvedených tří kategorií měla vlastní číslování. Jako hrobky se v různých dokumentech označovaly často také hroby pronajaté „navždy“.[3] Do rozlišení hrob – hrobka se pokusilo zavést pořádek až nařízení pražské městské rady v roce 1883, podle kterého hrobové místo zakoupené „navždy“ bylo možno považovat za hrobku pouze tehdy, mělo-li vyzděnou vnitřní prostoru.[P04]

Na starší části hřbitova byla před zavedením trojice čísel pravděpodobně jiná praxe. Mezi 590 složkami, ve kterých jsou převážně zachovány smlouvy na konkrétní hrobová místa, se totiž nachází 51 plánků, ze kterých je patrné, že se k identifikaci využívalo zaměření hrobového místa[4] (například hrob Johanna Karg von Bebenburg – viz obr. 3a, rodina Skramlíků nebo Nádherných).[P79] Pro značení hrobových míst se i na Malostranském hřbitově používaly tzv. čísláky, původně dřevěné kolíky s číslem, které byly později nahrazeny trvanlivějšími kovovými.[P05, P06]

3 Toto složité číslování lze odečíst na plánu obou částí hřbitova datovaném 1865 a 1862. Dvojí datace tohoto plánu zřejmě znamená, že na starém hřbitově došlo k očíslování hrobů až v roce 1865.[P09] O nejasném rozlišování hrobů a hrobek svědčí i to, že v různých dokumentech jsou konkrétní hrobová místa označená někdy jako hrobky a jinde jako hroby (např. hrob rodiny Skramlíků K1-4-233/234).

4 Z nové části hřbitova se zachovalo dalších 198 složek, v nich však podobné plánky nejsou.

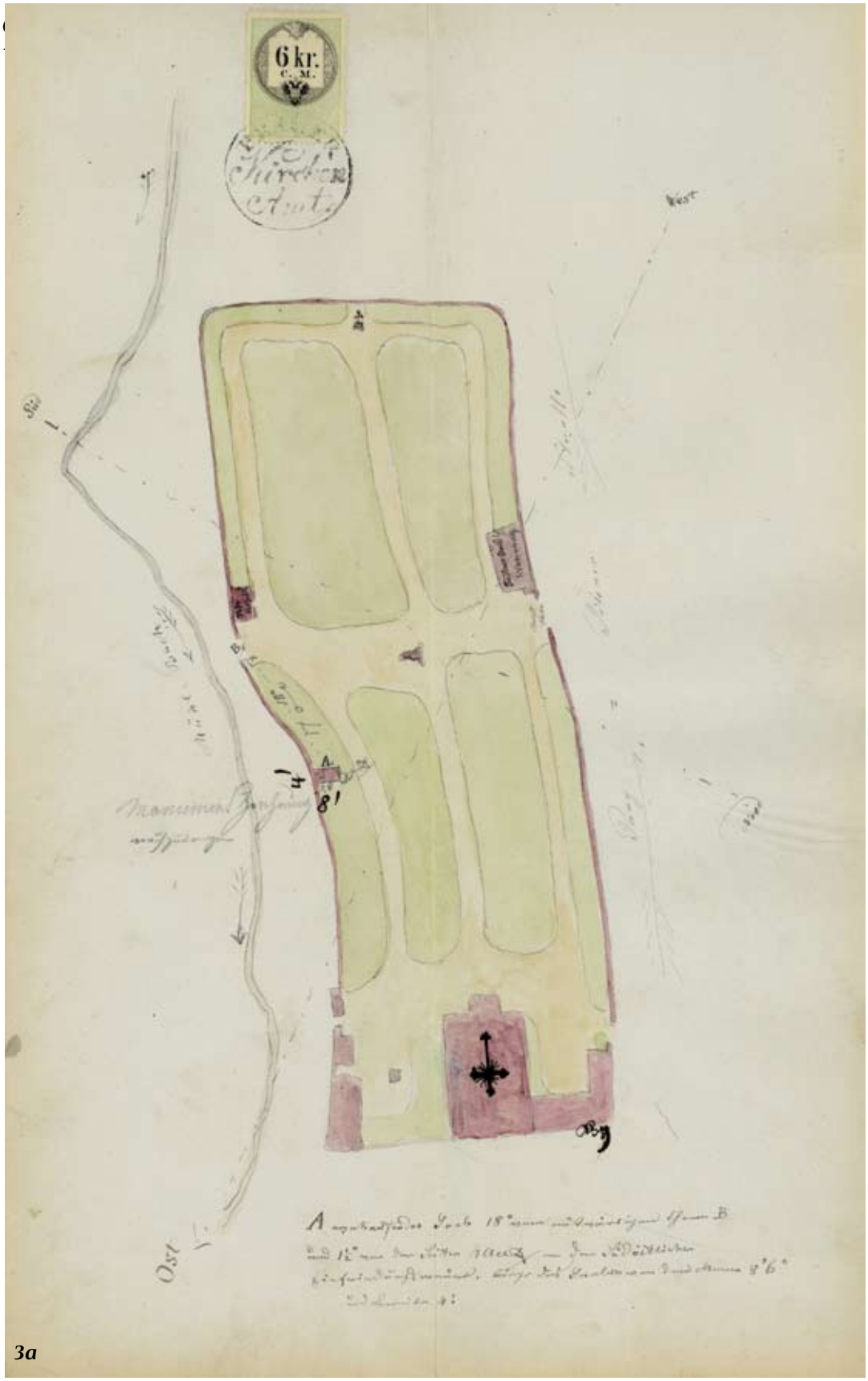

3a

Obr. 3. Johann Nep. Karg z Bebenburgu, hrob K1-8-110.

◀ ***3a*** *– Plánek polohy a rozměry hrobu, 1860. (AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1075, k. 535)*

3b – *Návrh pomníku od Roberta Platzera, 1860. (Uloženo tamtéž)*

3c – *Snímek Antonína Alexandera z března 1927. (AMP, sign. A3080)*

3d – *Současný stav hrobu, snímek z roku 2020. (Foto Pavla Vrbová)*

Hrobová místa bylo možné buď opakovaně předplácet na určitou dobu, zpravidla na sedm let (později na deset), nebo smluvně zakoupit (pronajmout) „navždy“. Podle toho a podle výměry pak byla odstupňována výsledná částka placená záduší. Po uplynutí této lhůty, pokud nebylo hrobové místo zakoupeno „navždy“, bylo nutné zaplatit poplatek na další období. Dále bylo třeba ročně platit za tzv. dohlídku, povinnost měli i ti, kteří si zakoupili hrobové místo „navždy“. Tento poplatek, zavedený v roce 1878, sloužil k hrazení nákladů na údržbu hřbitova i jednotlivých hrobových míst a byl odstupňován podle jejich velikosti.[P03] V některých případech majitelé hrobů založili nadání, z něhož měl být vyplácen hřbitovní personál starající se o místo jejich posledního odpočinku a o případné opravy (např. rodina Holinova K1-4-183, rodina Škardova K1-4-5, P. Franz Kunert K1-4-192, František Diblíček K1-3-259). Toto rozhodnutí se ukázalo značné prozíravé. Zejména po uzavření hřbitova se velmi často setkáváme s tím, že poplatky nejsou opakovaně placeny a o hroby se nikdo nestará. V případě, že nebylo možno dohledat vlastníka hrobu, který by dlužnou částku uhradil, bylo záduším a jeho nadřízenými orgány uděleno povolení daný hrob prodat někomu jinému. Byl-li součástí hrobu nějaký kříž nebo pomník, které šlo zpeněžit a utrženou částku použít na uhrazení dluhu, bylo tak učiněno. Prakticky tak mohlo dojít k tomu, že některý náhrobek byl o řadu let později druhotně použit k hrobu jiného majitele (rodina Přibilova K1-7-15).[5]

Jak dokládají zápisy v hřbitovních matrikách nebo složkách k některým hrobovým místům a dalších dokumentech, mnozí pohřbení byli později exhumováni a přesunuti do jiného hrobu, přičemž ostatky byly stěhovány nejen v rámci nového hřbitova, ale také mezi starým a novým hřbitovem. V některých případech pak docházelo k přenosu na zcela jiný hřbitov, což se pochopitelně dělo ve větší míře až po uzavření Malostranského hřbitova. Přesouvání nebožtíků na obou hřbitovech bylo relativně častým zjevem. Pokud nesouviselo přímo s nedostatkem místa, týkalo se především zámožnějších majitelů. Důvody byly různé. Buď v době skonu dotyčné osoby nebyl připraven dostatečně reprezentativní hrob (František Richter – kaplová hrobka K2-8-01/02, či Eusebius August Haas – kaplová hrobka K2-7-37), nebo si majitelé časem pořídili hrob na jiném místě a své nebožtíky nechali přesunout tam (rodina Schulzova K1-2-4). Dalším důvodem pro exhumaci ostatků byla úprava či oprava hrobu nebo hrobky, kdy se ostatky dočasně stěhovaly jinam a pak se vracely zpět na své místo (rodina Skramlíků K1-4-233/234, Karel ze Stradiotů K1-10-25). Z četných zaznamenaných přesunů uveďme ještě alespoň dva. Již v říjnu 1862 byly přeneseny ostatky Anny Steinzové, první osoby pohřbené na novém hřbitově po jeho vysvěcení, a to z oddělení 1 do nově zbudované hrobky v oddělení 5, kde je spolu se svým později zemřelým manželem uložena dosud.[P07] Redaktor a spisovatel Ferdinand Břetislav Mikovec, který byl v září 1862 pohřben také v oddělení 1 (hrob č. 206), se stěhoval dokonce dvakrát. Nejprve v roce 1864 do hrobky č. 18 v odd. 5 (místo bylo „navždy“ zakoupeno v roce 1863), podruhé pak v roce 1911, kdy byl na žádost příbuzných převezen do Sloupu u České Lípy, a to i s pomníkem, který mu nechal v roce 1864 zřídit spolek Arkadia (autorem pomníku byl sochař Tomáš Seidan).[P07]

Nový hřbitov se začal rychle plnit, a to navzdory tomu, že podle výpovědi hrobníků nebyla dodržována výše uvedená lhůta sedmi let – nevyplacené hroby dospělých se vyko-

5 V roce 1877 František Přibil takto zakoupil pomník z hrobu Anny Siemangové z roku 1845.[P02] Tento náhrobek se zachoval dodnes.

pávaly již po pěti a dětí dokonce po třech letech – a že se nadále pohřbívalo také na starém hřbitově. Oddělení 3 na novém hřbitově, které bylo primárně určeno pro šachtové hroby, se z nouze postupně zaplňovalo hroby pro dospělé i malými hroby pro děti a v roce 1873 byla pro dětské hroby dočasně použita také část 7. oddělení při Erbenově ulici, určená původně pro velké hrobky. Již jedenáct let po založení nové části hřbitova se pražská městská rada obávala hrozícího nedostatku místa. Komise vyslaná na hřbitov prověřit situaci zjistila, že by za určitých podmínek (zúžení cest mezi odděleními a využití volnějšího místa) bylo možno na obou hřbitovech vyšetřit místo pro zhruba 165 dalších větších či malých hrobů. [P08] Na základě doporučení této komise k zahuštění hrobových míst skutečně došlo, což je patrné i na dochovaných dobových mapách.[P09] Kromě toho byl vydán zákaz pohřbívat na hřbitově osadníky z Radlic a Zlíchova. Záduší zároveň upozornilo, že problém s nedostatkem místa by byl odstraněn, kdyby se na hřbitově přestalo pohřbívat smíchovské a košířské obyvatelstvo.[P08] Okolnost, že se ve stejné době začala budovat obytná zástavba v bezprostředním okolí hřbitova, přispěla k tomu, že o necelé tři roky později, v roce 1876, došlo ke zřízení nových hřbitovů pro smíchovskou a košířskou obec, pro Smíchov na Malvazinkách a pro Košíře na Kotlářce. Od té doby zastupitelé obou zmíněných obcí usilovali o zrušení Malostranského hřbitova (1877 a 1879),[P10, P11] přičemž argumentovali zejména jeho zdravotní závadností pro okolní obyvatele. Jejich snaha byla korunována úspěchem na počátku roku 1881, kdy okresní hejtmanství na Smíchově rozhodlo o ukončení pohřbívání na Malostranském hřbitově ke konci roku 1882. Do té doby měla pražská obec zajistit pro obyvatele Malé Strany a Hradčan jiné pohřebiště.[P12] Proti tomuto rozhodnutí byla k místodržitelství a posléze k ministerstvu vnitra podána odvolání, která však docílila pouze odkladu. S ohledem na to, že se vhodné místo nového pohřebiště pro obyvatele na levém břehu Vltavy dlouho nedařilo najít a rozšíření Olšanských hřbitovů se stále protahovalo, byl termín pro ukončení pohřbívání na Malostranském hřbitově odložen a definitivně stanoven na konec roku 1884.[P10]

Z dochovaných matrik lze vyčíst, že na obou částech hřbitova bylo v době uzavření evidováno více než 5 900 samostatných hrobových míst (zhruba 4 850 tvořily hrobky a hroby pro dospělé a 1 070 malé dětské hroby), z toho téměř 800 hrobových míst bylo zakoupeno „navždy“. Ve třech dochovaných matrikách můžeme dokonce nalézt u jednotlivých hrobů symbolické značky různých typů pomníků.[6] Na obou částech hřbitova je zaznamenáno více než tisíc pomníků (1 063), z toho zhruba tři čtvrtiny tvořily náhrobky u neobroubených hrobů s navršenou zeminou, která se často obkládala drnem nebo byla porostlá břečťanem (731). Více než desetinu tvořily hroby s náhrobkem a kamennou deskou na zemi obehnané mřížovým zábradlím (159). Ostatní byly kombinací uvedených typů a klasický náhrobek často nahrazovala pouze nápisová deska. Na staré části hřbitova bylo 7 pomníků označených jako sarkofágy (dodnes se zachovaly čtyři – rodina Václava Sommerschuha, Václav Pešina z Čechorodu, rodina Františka Haase a pomníček Anny Degen, tzv. svaté holčičky), na nové části stálo 6 kaplových hrobek (zachovaly se dvě – rodiny Haas a rodiny Stanka). Zaznamenaný počet železných křížů na obou hřbitovech činil tehdy více než 900.

6 Detailnější rozlišení jednotlivých typů náhrobků (stéla, figurální náhrobek, obelisk) nelze z matrik vyčíst. Většinu značek se podařilo rozluštit porovnáním s dobovými fotografiemi nebo s dochovanými pomníky.

Obr. 4a. *Hrobka-sarkofág rodiny Václava Sommerschuha (K1-12-173/174). Foto neznámý autor, nejpozději 1916. (MHMP, sign. D-002-SMÍ 368)*

Obr. 4b. *Partie ze starší části hřbitova, uprostřed hrobka-sarkofág rodiny Františka Haase (K1-12-116). Hrobka s velkým kamenným křížem v popředí vlevo patřila rodině lékaře Rudolfa Schallera (K1-12-73) a byla zrušena v r. 1912.[7] Foto neznámý autor, nejpozději 1912. (MHMP, sign. A-036 036)*

7 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1075, k. 538, složka K1-12-116 a K1-12-73.

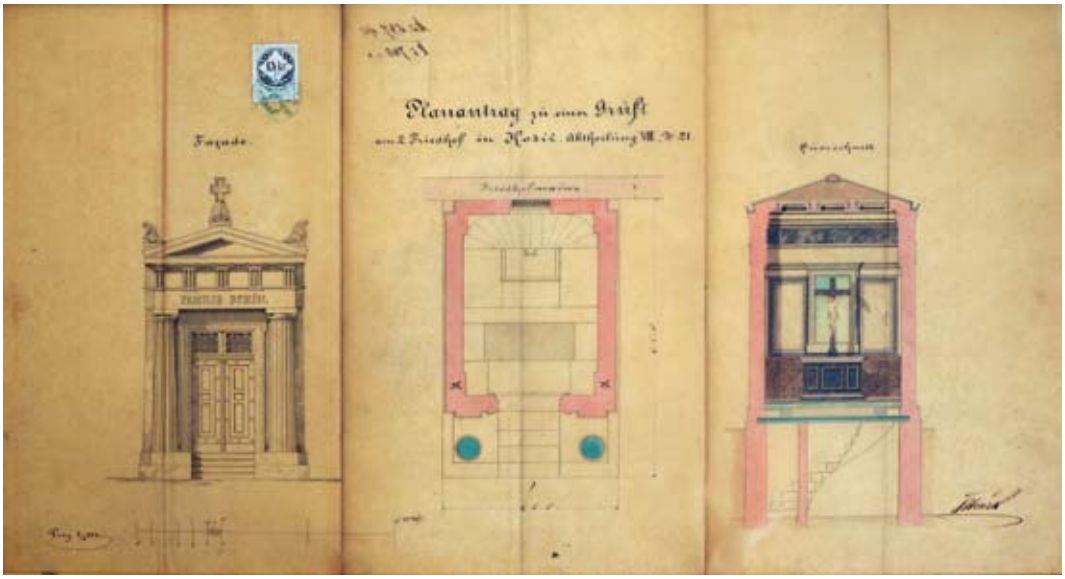

Obr. 4c. *Návrh Františka Hozáka na kaplovou hrobku Františka Schöna na mladší části hřbitova (K2-8-21), 1874. V roce 1909 byla stavba přenesena na Olšany. (AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1075, k. 540)*

Záchranné akce a úprava ohradní zdi u Plzeňské ulice, 1885–1930

V roce 1885 se na hřbitově přestalo pohřbívat, ale jeho vlastníkem zůstalo nadále pražské záduší[8] podřízené arcibiskupské konsistoři a místodržitelství jako dozorčím orgánům a pražské obci coby patronu. Zádušní úřad, do jehož správy přešel v roce 1878 Olšanský a od roku 1879 také Malostranský hřbitov, připravoval v součinnosti s její tzv. patronátní komisí pro městskou radu podklady a návrhy řešení nejrůznějších otázek týkajících se zádušního majetku a tedy i hřbitovů.[P13] Na Malostranském hřbitově zůstala z praktických důvodů zachována hřbitovní kancelář, kde se vyřizovala běžná agenda a uchovávaly hřbitovní matriky. Hlavní agendu však vedla správa katolických zádušních hřbitovů v Olšanech, odkud na Malostranský hřbitov docházel na pravidelné kontroly správce. Nájemcům hrobových míst bylo umožněno nadále předplácet jejich nájem. I ti, kteří si místo zakoupili „navždy“, byli nadále povinni platit zmíněnou dohlídku.

V březnu 1885 byl hřbitov propachtován zahradníkovi, který se staral o jeho údržbu a poskytoval běžné hřbitovní služby.[9] Pro pěstování květin měl k dispozici zahradu s pařeništi a kůlnou za jižní zdí u Motolského potoka. Pronájem zahrnoval i dávnou umrlčí komoru na hřbitově při jižní zdi, která nyní sloužila jako skladiště a která byla zbořena až v roce 1915.[P16]

V důsledku ukončení pohřbívání došlo ke stavebním úpravám již nepotřebné umrlčí komory v domku na jižní straně kostela Nejsvětější Trojice. Celý domek byl nyní přeměněn na byty a tehdy byla také odstraněna sešlá dřevěná zvonice, která stála v jeho bezprostřední

8 Hřbitovní majetek sestával z hřbitovních parcel (kromě tří malých dílců patřících strahovskému řádu premonstrátů, řádu karmelitánek na Hradčanech a rodinám Palliardi-Novák), dále několika parcel v okolí Motolského potoka a všechny stavby na hřbitově s výjimkou kostela Nejsvětější Trojice.[P03]

9 Zahradník Antonín Podrazký byl nájemcem od roku 1885 až do své smrti v roce 1928.[P05, P14, P15]

Obr. 5. *Domek u hlavního vchodu z Plzeňské ulice v době, kdy ještě nebyla zbudována rampa, nejpozději 1876. (MHMP, sign. HND 008 308-001)*

blízkosti. Menší stavební úpravy se dotkly i stavení u hlavního vchodu z Plzeňské ulice, kde byl zřízen naturální byt vrátného a hřbitovní kancelář a kde se také uchovávaly hřbitovní matriky.[P02, P03]

V souvislosti s rozvojem smíchovské i košířské obce došlo ke značným změnám v úrovni okolního terénu, nejprve na severu u Plzeňské ulice, později také na západě u Erbenovy ulice a ještě později pak na jižní straně u Motolského potoka. Hřbitov se tak postupně ocitl značně pod úrovní okolního terénu. Stavební ruch na Plzeňské ulici naproti hřbitovu začal kolem roku 1873, kdy na tamních dosud nezastavěných pozemcích byly zřizovány malé cihelny pro stavbu nových domů[P08] a postupně tam bylo zbudováno několik činžovních domů. Vzhledem ke vzniklému výškovému rozdílu mezi vozovkou a úrovní hřbitova musela být vybudována rampa vedoucí od hlavních vrat na prostranství u Thunova pomníku, aby byl umožněn vjezd kočárů dovnitř hřbitova, protože nemohly při pohřbech zůstat stát na silnici, která byla v těchto místech velmi úzká. Zároveň byla navýšena a zesílena ohradní zeď a pořízena nová železná mřížová vrata. Domek vedle hlavního vchodu se tak ocitl pod úrovní rampy, která také narušila cestu podél severních oddělení hřbitova. Na cestě bylo proto pro výstup a sestup z rampy zbudováno dvakrát šest schodů. Podle účtů zádušního úřadu proběhly hlavní práce v roce 1876[P17, P18] (srov. zakreslení rampy v obr. 1).

K navážce podél západní ohradní zdi došlo později. Stalo se tak v důsledku nového regulačního plánu Košíř, přičemž šlo také o zvýšení terénu ve vznikající Erbenově ulici.[P10] Protože by původní ohradní zeď hřbitova, která nebyla opěrná, těžko odolávala tlaku více jak

Obr. 6. Plány domku u hlavního vchodu na hřbitov:

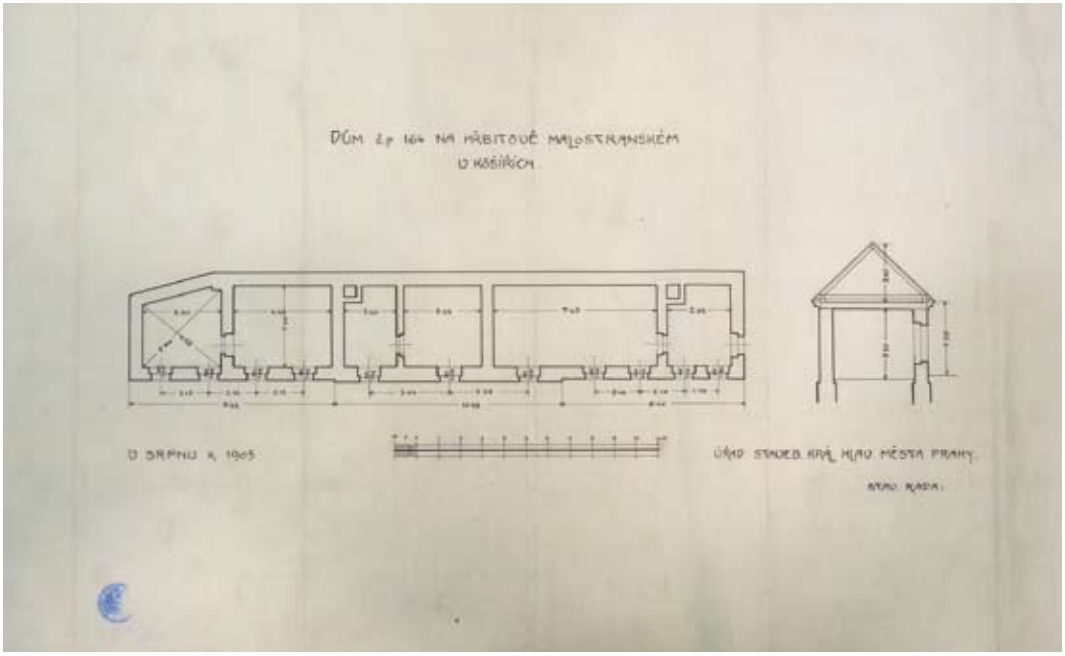

6a – *Stav před ubouráním, srpen 1905. (AMP, MAP P V 3/6545)*

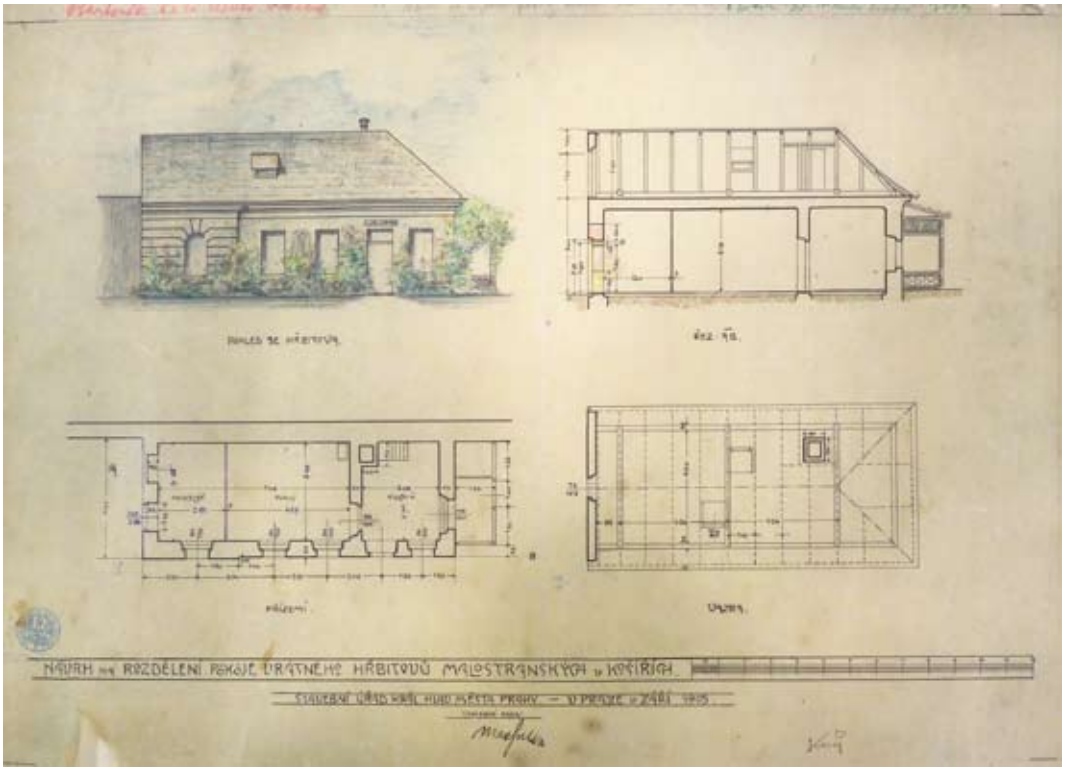

6b *– Stav po ubourání, září 1905. (AMP, MAP P V 2/6554)*

dvoumetrové navážky, byla košířská obec po delších jednáních se záduším a pražskou obcí přinucena v roce 1906 postavit z vnější strany vedle stávající hřbitovní zdi ještě další, vyšší zeď s opěrnými pilířky. K této akci se dochovala bohatá dokumentace.[P10, P19] Obě uvedená zanoření pod úroveň okolních ulic přirozeně způsobila zvýšené vlhnutí ohradních zdí i domku vedle hlavního vchodu. Navážka na jižní straně hřbitova souvisela s regulací Motolského potoka (1911–1913) a později s jeho kanalizací v tomto úseku (1927).[P19, P20, P21]

V přibližně stejné době, kdy byla provedena navážka v Erbenově ulici, došlo k prvnímu pokusu o rozšíření Plzeňské ulice na úkor hřbitova. Podlouhlý domek vedle hlavního vchodu značně vybočoval do ulice, navíc byl velmi sešlý a vlhký, protože byl nyní zanořen hluboko pod uliční úroveň. S návrhem na jeho odstranění přišla smíchovská obec již v roce 1901. Záduší souhlasilo, ale žádalo, aby byla zachována část pro byt vrátného a hřbitovní kancelář a také, aby smíchovská obec nesla všechny náklady s tím související. K bourání samému došlo až v roce 1905. Ačkoliv byla ubourána více než polovina domku, problém s „dopravní soutěskou" v tomto místě se tím nepodařilo natrvalo vyřešit.[P22]

Ve stejné době se košířská obec obrátila na smíchovské zastupitele, aby společně podnikli kroky směřující k urychlenému zrušení hřbitova. Na dotaz smíchovské obce odpověděla hřbitovní správad v Olšanech, že ve zrušovacím výnosu místodržitelství byla stanovena přechodná doba 30 let, která skončí 31. 12. 1914. Do té doby musí být hřbitov zachován a pražské záduší přijímá poplatky za další ponechání hrobů maximálně do konce roku 1914.[P12]

Postupem času hřbitov přicházel o řadu památek. Jak bylo řečeno, záduší sice ponechávalo na hřbitově hroby, za něž byly průběžně hrazeny příslušné poplatky, ale časem přirozeně docházelo k tomu, že mnoho hrobů již vypláceno nebylo a často se marně pátralo po jejich majitelích. Záduší takové hroby po jisté době se souhlasem nadřízených orgánů rušilo, místo zplanýrovalo, případně náhrobky prodalo. I ti, kteří nadále poplatky platili, si v případě dalších úmrtí v příbuzenstvu museli pořizovat nové hroby a náhrobky jinde, takže z ekonomických nebo rodinných důvodů žádali o přenesení ostatků, náhrobků a křížů jinam. Z pražských pohřebišť to byly především Olšanské hřbitovy a Malvazinky, v menší míře Vyšehrad či další hřbitovy. Řada konkrétních žádostí je zaznamenána v protokolech patronátní komise a podacích protokolech zádušního úřadu, v dochovaných hřbitovních matrikách a hrobových složkách. Těmto žádostem, stejně jako žádostem o pouhé zrušení hrobu městská rada zpravidla bez námitek vyhovovala. S poukazem na blízké zrušení hřbitova sama dokonce iniciovala přenesení ostatků K. J. Erbena.[P23] Byly převezeny do rodinné hrobky jeho zetě JUDr. A. Rezka na Olšanské hřbitovy dne 28. června 1907.[P24]

Stále neutěšenější stav hřbitova a zejména snahy o jeho přeměnu v běžný městský park či dokonce o rozparcelování na stavební pozemky na počátku 20. století vyvolaly kampaň za jeho záchranu. Pro zachování hřbitova jako památky hovořily kromě pietních ohledů především kulturně historické důvody, neboť zde byla pochována řada pražských osobností, včetně významných postav národního obrození. Kromě toho se na hřbitově nacházel jedinečný soubor funerálního umění z konce 18. a převážné části 19. století zasazený do přírodního rámce. Jak již bylo zmíněno, významnou roli při obraně hřbitova hrál po dlouhou řadu let zejména Klub Za starou Prahu. Klubu nešlo jen o zachování stávající plochy a rozsahu hřbitova, ale také o to, aby byl ušetřen překotné a násilné přeměny v tuctový park a aby byl

Obr. 7. *Hrob K. J. Erbena poblíž jižní zdi na starém hřbitově (K1-12-91). Autorem 158 cm vysokého obelisku byl Otto Sandtner.* [P80, P10]
(Převzato z: Světozor VII, 1906–1907, č. 3)

zachován jeho ráz hřbitova z určitého slohového období.[P25] Nesčetné intervence Klubu ve prospěch Malostranského hřbitova, které se datují přibližně od roku 1902, můžeme velmi dobře sledovat především díky materiálům zachovaným v klubovém archivu, z počátku také v časopise *Krása našeho domova*, který v letech 1905–1909 částečně sloužil jako klubová platforma, a od roku 1910 pak ve vlastním *Věstníku* Klubu.

Klub byl personálně propojen s památkovými i správními institucemi, jeho členové byli také zastoupeni v různých spolcích s uměleckohistorickým zaměřením. Prostřednictvím svých členů tak mohl nejen získávat aktuální informace, ale zejména účinně intervenovat ve prospěch hřbitova. Mnozí členové Klubu aktivně vystupovali na obranu hřbitova i na stránkách dobových periodik.[10] Mezi členy výboru, tzv. Domácí rady, byli renomovaní architekti, kteří byli schopni v dané situaci navrhnout praktické řešení. Během dlouhého

10 Jedním z nejstarších textů na obranu hřbitova z pera člena Klubu je článek Jana Emlera „Košířský hřbitov“ otištěný v roce 1904 v časopise *Rozhledy*.[P26] Autor v něm upozorňuje na nebezpečí parcelace hřbitova a apeluje za jeho zachování v podobě sadu, mimo jiné pro jeho nemalý historicko-vzdělávací význam a uměleckou hodnotu. O čtyři roky později, v roce 1908, uveřejnil *Časopis přátel starožitností* stať téhož autora se stejným názvem a deseti fotografiemi Františka Dvořáka a pojednání Zdeňka Wirtha „Naše hřbitovy“.[P27]

období boje o Malostranský hřbitov vystoupila do popředí řada významných osobností Klubu. Z nejstaršího období uveďme alespoň několik z nich – Luboše Jeřábka, Jana Emlera, Jana Almera, Jana Heraina a Zdeňka Wirtha.[11]

Již v roce 1902 žádal Luboš Jeřábek coby obecní starší v pražské městské radě, aby se pečovalo o některé umělecké náhrobky na Malostranském hřbitově, a spolu s Janem Herainem podal návrh, aby byl proveden soupis všech umělecky cenných a památných náhrobků na hřbitově.[P23, P28] Nejstarší seznam, který se podařilo dohledat v materiálech zádušního úřadu, pochází z roku 1906. Jan Herain, od roku 1904 městský stavební archivář, vypracoval pro Soupisnou komisi zprávu, která mimo jiné obsahovala výčet podle jeho mínění cenných náhrobků a desek (12 náhrobků a 9 desek). Dále pak zhodnotil hřbitov celkově z hlediska umělecké úrovně pomníků a zdůraznil jeho význam pro doložení vývoje hřbitovní architektury a sochařství. Ve druhé části zprávy připojil návrh na úpravu hřbitova, totiž aby se část hřbitova od kostela k hlavnímu vchodu z Plzeňské ulice zachovala jako sad, ve kterém by se vhodně rozmístily vybrané pomníky z celého hřbitova. *„S ostatní větší, západní částí starého hřbitova, nechť obec Pražská naloží, jak za dobré uzná.“*[P10]

Je třeba si uvědomit, že v té době hřbitov představoval poměrně nedávnou minulost a že tedy mohla panovat značná nejednotnost názorů na jeho památkovou hodnotu. Například v březnu 1906 tehdejší ředitel Musea král. hl. města Prahy Břetislav Jelínek podal následující dobrozdání o hodnotě náhrobků na Malostranském hřbitově: *„po jich ohledání shledali jsme, že nižádnou uměleckou prací nevynikají ani stářím“*. Dále je v dopise uvedeno pět náhrobků (Terezie Pinkl, Václav Bayer, Barbara Lauman, Sofie Waldstein-Wartenberg a deska s reliéfem ukládání do hrobu Joh. Christofa Waehnera): *„Poněvadž to žádné výstavní předměty nejsou, avšak zachování jich co místní památky nutné se býti vidí, záhodno by bylo, kdyby na místě, kde dotud umístěny jsou zůstaveny býti nemohly, aby se tak, jako všady jindy v cizině panuje, okolo kostela umístily. Po případě, že by deska ve zdi Waehnera jinak umístěna býti nemohla, mohla by měst. museu dodána býti, protože komposicí poněkud nápadnější jest.“*[P10]

Další soupis byl nalezen v pozůstalosti dr. Wirtha. Seznam čítající 101 položek není datovaný, ale pravděpodobně pochází z doby kolem roku 1912, kdy se Wirth podílel na revizi inventáře kostela Nejsvětější Trojice na Malostranském hřbitově.[P29, P30] Dochovaný seznam buď není kompletní, nebo jej sám Wirth nedokončil, protože obsahuje pouze záznamy o pomnících a deskách na západní zdi a na části severní zdi ve starší části hřbitova.[12]

Vážnou hrozbu pro samotnou existenci Malostranského hřbitova představoval počátkem 20. století nový regulační plán hřbitova a jeho okolí, podle kterého mělo dojít k okleštění a parcelaci hřbitova a k jeho částečné přeměně ve veřejný park. Přestože proti chystanému plánu podala námitky v roce 1907 i pražská městská rada, plán byl počátkem roku 1908 schválen.[P10] Podle něho měl být hřbitov protnut napříč dvěma ulicemi – pokračováním ulic U Paliarky a Purkyňovy (dnes Na Čečeličce). Také podélně měly být ze hřbitova odříznuty dva pruhy – na severní straně ve prospěch Plzeňské ulice a na jižní straně ve prospěch ulice

11 Blíže o osobnostech KZSP zmiňovaných v textu viz P81 a rovněž.P82 První části životní dráhy Zdeňka Wirtha je věnována obsáhlá monografie Kristiny Uhlíkové.[P83]

12 Z přibližně stejné doby, z roku 1913, také pochází pět desítek snímků Jana Štence, které na hřbitově pořídil pod Wirthovým vedením.[P14] Původní skleněné desky se zachovaly v (restituovaném) Štencově archivu, snímky jsou však velmi těžko dostupné.

nově plánované. Již v květnu 1908 kritizuje tento plán v časopise *Krása našeho* domova architekt František Kavalír, člen Domácí rady Klubu, a navrhuje alternativní řešení, při kterém by nebylo třeba zasahovat do stávající hřbitovní plochy.[P31] V podstatě šlo o to, aby byla doprava z Plzeňské ulice částečně přesunuta na novou zamýšlenou komunikaci na jižní straně od hřbitova, která měla propojovat smíchovskou Duškovu a (teprve vznikající) košířskou Vrchlického (tehdy Pivovarskou) ulici. Principiálně stejné řešení pak bylo navrženo ještě dvakrát, ale ani jednou neuspělo.[13]

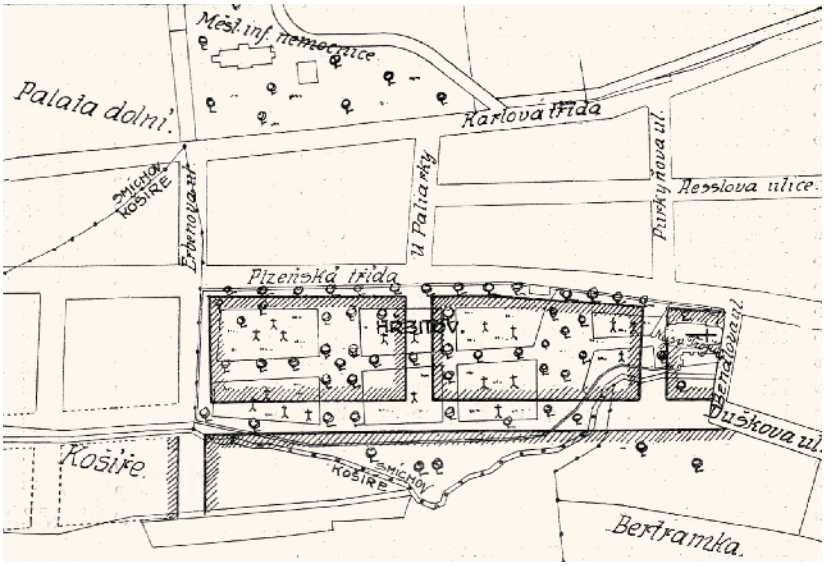

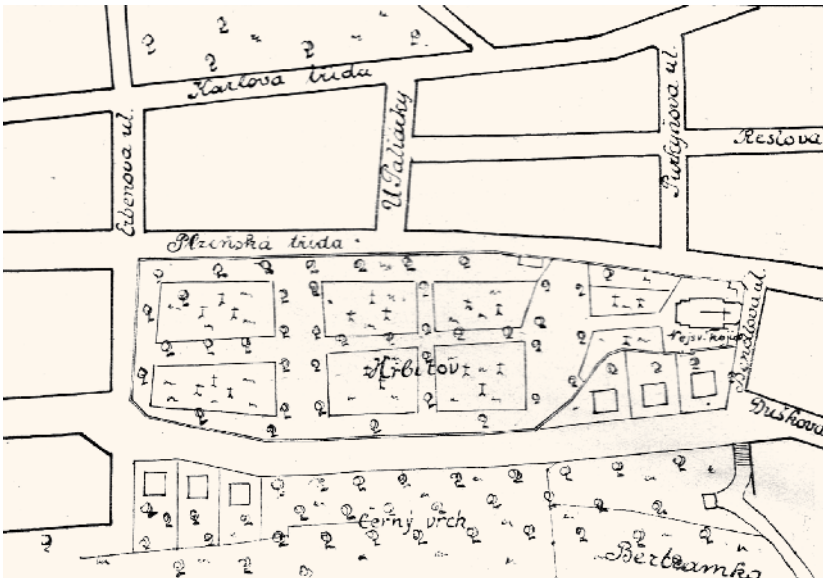

Obr. 8a a 8b. *Plán parcelace hřbitova a návrh Františka Kavalíra. (Převzato z: Krása našeho domova IV, 1908, č. 4, s. 51 a č. 5, s. 80)*

13 O chystaném regulačním plánu okolí Malostranského hřbitova bylo v Klubu opakovaně jednáno již od roku 1904 (viz zápisy ze schůzí Klubu v roce 1904–1906).

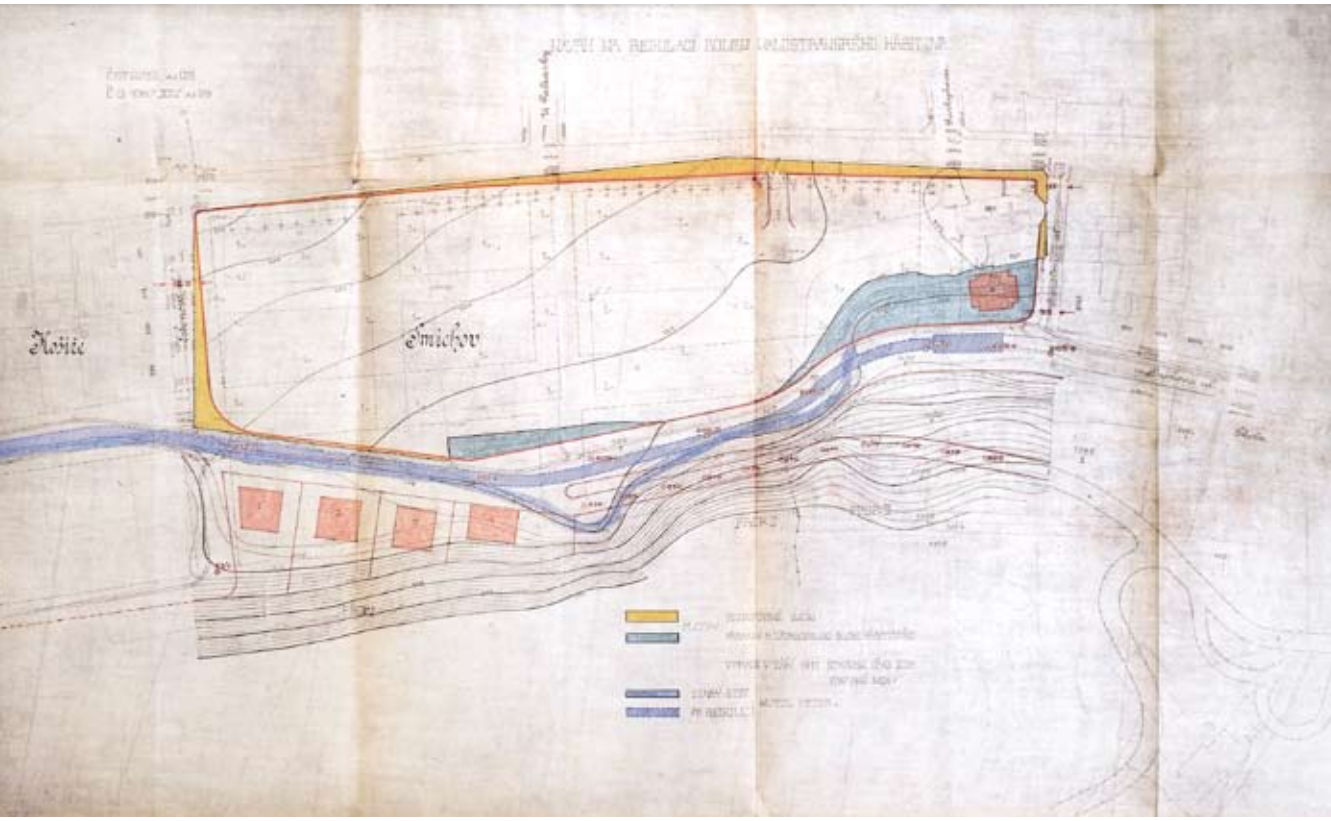

Obr. 9. *Návrh stavebního úřadu na regulaci okolí Malostranského hřbitova, 1910. (AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 896, k. 360)*

O dva roky později, v roce 1910, vypracoval pražský městský stavební úřad návrh na změnu regulačního plánu, podle kterého by došlo pouze k úpravě pozemku hřbitova, nikoliv k jeho parcelaci. Návrh počítal s odříznutím části území hřbitova ve prospěch okolních komunikací na západní, severní a východní straně. Na jižní straně naopak mělo podle návrhu dojít k zaokrouhlení pozemku hřbitova v jeho prospěch. Na severní straně se v pruhu odříznutém pro rozšíření Plzeňské ulice bohužel ocitla i kaple sv. Rocha. Návrh také zahrnoval regulaci koryta Motolského potoka a pamatoval i na zbudování fary, která košířské farnosti citelně chyběla.[P10] Kdyby byl býval tento návrh tehdy přijat (s případnou korekcí týkající se kaple sv. Rocha), byl by pravděpodobně proveden ohleduplně a nemuselo by o čtyřicet let později dojít k dalšímu rozšiřování Plzeňské ulice, při kterém došlo barbarským způsobem k nenávratnému poničení řady hřbitovních památek.

Ještě dlouho poté nebylo jasné, zda se záměr parcelace a okleštění hřbitova podaří zvrátit, a tak není divu, že se opět ve větší míře objevily snahy majitelů přenášet náhrobky a ostatky jinam. Reálně tak hrozilo, že hřbitov přijde o umělecky cennější náhrobky a že plíživě dojde k takovému porušení integrity hřbitova, že bude komplikované, ne-li nemožné obhájit jeho zachování jako celku. Dr. Jeřábek se jako zemský konzervátor snažil této situaci zabránit.

V roce 1913, kdy k ochraně starých hřbitovů již byla upřena i mezinárodní pozornost,[14] žádal, aby byl vydán zákaz vydávat náhrobky rodinám do té doby, než bude otázka památkové úpravy hřbitova definitivně vyřešena.[P10, P32] Ve zdůvodnění svého návrhu se mimo jiné odvolával na výnos Ministerstva kultu ve Vídni z roku 1905 o ochraně starých zrušených hřbitovů. Zádušní úřad se obrátil na městskou radu s žádostí o instrukce, jak dále postupovat. Po dobrozdání právníka, že absolutní zákaz vydávání pomníků by odporoval právním předpisům a neobstál by, pokud by se jejich majitelé obrátili k soudu, se městská rada rozhodla žádosti dr. Jeřábka nevyhovět. Doporučila pouze, aby se zádušní úřad snažil působit na jednotlivé žadatele, aby od záměru odstranit náhrobek upustili – teprve po vyčerpání všech možností mělo být povoleno jeho vydání.[P10] V protokolech patronátní komise i dalších dokumentech lze zjistit, že se tak napříště skutečně dělo.[15]

Jak jsme zmínili výše, záduší sdílelo obecně rozšířený názor, že byla stanovena ochranná lhůta třiceti let, během které musel zůstat hřbitov zachován. V roce 1914, kdy třicetiletá lhůta dobíhala ke konci, se úředníci záduší snažili příslušný úřední dokument dohledat, to se však nepodařilo. Ve stejné době přitom končil nájem zahradníkovi a rozhodnutí o dalším pronájmu pochopitelně souviselo s tím, zda hřbitov bude zachován, nebo zrušen. Záduší se snažilo vyhodnotit stávající situaci a vydat doporučení, co dál. Z hospodářského hlediska, které bylo pro záduší jakožto majetkový fond prioritní, by bylo nejlepší hřbitov zrušit, protože začal být finančně pasivní. Výnos z hrobů trvale klesal, na obzoru byly nutné větší opravy. Na druhé straně zde ale byl tlak kulturních institucí v čele s Klubem, takže zrušení hřbitova by mohlo vrhnout špatné světlo na pražskou obec, která by mohla být nařčena z toho, že zrušení zavinila.[P10] V září 1914 záležitost projednávala na své schůzi patronátní komise, která došla k závěru, že je nejprve třeba prošetřit všechny podstatné okolnosti, aby bylo možné zaujmout zásadní stanovisko, což si vyžádá delší dobu. Doporučila proto zachovat po další tři roky status quo, tj. prodloužit trvání hřbitova do konce roku 1917.[P16] Během té doby se mělo jednat se zainteresovanými stranami, tj. pražskou, smíchovskou a košířskou obcí, místodržitelstvím, konsistoří, zemským konzervátorem a také Klubem.[P10]

V roce 1915 konečně došlo k obratu žádoucím směrem. Koncem května arcibiskupská konsistoř rozhodla, že hřbitov má být zachován. Svůj souhlas podmínila tím, že (1) hřbitov bude zachován jako celek bez zmenšení plochy, (2) nadále bude majetkem pražského záduší, (3) náklady na udržování hřbitova budou hrazeny jen z režijního fondu hřbitova (tj. z příjmů z poplatků za hroby a dohlídku a ze zahradníkova nájemného) a případné schodky uhradí pražská obec.[P14] Záduší samo mělo tedy velmi omezenou možnost financovat nákladnější opravy (například důkladnější opravu ohradní zdi). Opravy hrobů a hrobek soukromých osob bez předem finančně zajištěné údržby konsistoř odmítala hradit úplně. Krátce po vyjádření konsistoře se sešla komise, která měla připravit návrhy pro městskou radu. Mimochodem, Klub

14 Například z výboru mezinárodní výstavy stavitelství v Lipsku v roce 1913 přišel na pražskou městskou radu dotaz, jakým způsobem se u nás zachovávají staré hřbitovy. K této záležitosti se mimo jiné dochovalo vyjádření Jana Heraina, který kromě Malostranského hřbitova upozorňoval i na další ohrožené hřbitovy, zvláště pak na vojenský hřbitov na Hradčanech.[P10]

15 V roce 1915 byla například zamítnuta žádost o vydání pomníku rodiny Kleinwächtrovy (K2-3-157), který na hřbitově stojí dodnes.[P14]

Obr. 10. *Pomník Wilhelma Volkmanna z Volmaru (K1-4-182).*

10a *– Snímek Jana Štence z roku 1913. (Fotoarchiv KZSP)*

10b *– Současný snímek. (Foto Pavla Vrbová)*

byl v komisi zastoupen třemi členy (dr. Jeřábkem za zemský konzervátorský úřad, členem městské rady dr. Emlerem a architektem Zákrejsem za městský stavební úřad). Komise doporučila, aby městská rada zaujala stanovisko, že hřbitov má být zachován jako celek. Dále doporučila, aby stavební úřad vypracoval návrh na změnu regulačního plánu, který měl být použit jako podklad pro následná jednání se smíchovskou a košířskou obcí. Zabývala se také finanční otázkou úpravy a udržování hřbitova. Přiklonila se k výše uvedenému stanovisku konsistoře, že případné schodky má hradit pražská obec. Navrhla také, aby kromě případné budoucí žádosti o státní subvenci byly osloveny různé kulturní organizace, které by se mohly ujmout péče o vybrané hroby (Svatobor, Klub apod.). Městská rada pak na svém zasedání 10. června 1915 přijala návrhy komise a uložila stavebnímu úřadu, aby pro hřbitov a okolí vypracoval návrh na změnu platného regulačního plánu.[P14] K nařízení rady zachovat hřbitov v nezmenšeném rozsahu však stavební úřad podal v roce 1916 rozklad, ve kterém znovu připomněl jím předložený regulační návrh na úpravu okolí hřbitova z roku 1910 a nastínil možné varianty svého tehdejšího návrhu. Stavební úřad konstatoval, že *„naprosté zachování hřbitova by bylo přirozeně velkým ziskem z ohledů pietních i kulturně historických, z ohledů veřejných bude však velmi obtížné ne-li nemožné“*, a poukázal na silný odpor smíchovské a košířské obce, pokud nebude Plzeňská ulice dostatečně rozšířena.[P14]

Přes veškeré pokračující apely na příslušná místa hřbitov nadále pustl, náhrobky chátraly a opakovaně docházelo k vandalství a krádežím. Například v srpnu 1916 informovaly *Ná-*

rodní listy o odcizení velkého cenného litinového náhrobku. Náhrobek, který je zachycen na fotografii Jana Štence z roku 1913, připomíná dnes pouze kamenná podezdívka.[16]

Poněkud šťastnější osud potkal medailon z náhrobku Adolfa Maria Pinkase vyhotovený podle návrhu jeho syna, malíře Soběslava Pinkase. V listopadu 1914 byl ukraden dvěma košířskými chlapci, ale po několika dnech byl nalezen u vetešníka, kterému jej nabídli.[P14] Mezi významná poškozená díla, na která Klub v této době upozorňoval, patřily také náhrobky Antonína Němečka (1915) a Václava Pešiny z Čechorodu (1916).[P25, P14] Je třeba uznat, že všemi hlášenými škodami, ať již skutečnými či domnělými, se zádušní úřad podrobně zabýval.

Ani během první světové války kampaň ve prospěch hřbitova neustala. Usnesení konsistoře a městské rady z roku 1915 o zachování hřbitova jako celku znamenalo nadějný příslib do budoucna, nicméně regulační plán z roku 1908 počítající s výrazným okleštěním a parcelací hřbitova nebyl změněn. A tak koncem roku 1915 začala další intenzivní kampaň ve prospěch hřbitova. Zahájil ji pamětní spis Kruhu pro pěstování dějin umění z listopadu 1915 nazvaný *Na ochranu Malostranského hřbitova*, pod kterým je podepsán významný historik umění Karel Chytil.[P14, P33] Vlastní akce se Klub snažil koordinovat s dalšími spolky ve snaze vyvinout větší tlak na zádušní úřad a městskou správu a přimět je zejména k zajištění účinného dozoru na hřbitově a k opravě jižní zdi, aby se tak pokud možno zabránilo další devastaci.[P14] V těchto akcích se, podobně jako v roce 1908, významně angažoval člen Domácí rady Klubu Ješek (Jan) Hofman.[P81] Kampaň nabírala na intenzitě také na stránkách tehdejších periodik. Výčet by byl příliš dlouhý, takže upozorníme jen na ty významnější. V lednu 1916 byl v časopise *Český svět* otištěn článek „Z dějin starého hřbitova" (zn. J. H.), v únoru vyšel ve *Světozoru* článek Ješka Hofmana „Na obranu hřbitova staré Prahy", o Velikonocích přinesly *Národní listy* a *Národní Politika* provolání „Na obranu pražské památky!", které podepsalo 117 vysokoškolských profesorů, umělců a kulturních pracovníků.[17] V květnu 1916 pak *Český svět* v článku nadepsaném „Hynoucí hřbitov staropražský" uveřejnil náčrtek regulačního plánu, na kterém hřbitov nově protínají napříč dvě komunikace – prodloužení ulic Na Čečeličce (tehdy Purkyňovy) a U Paliarky. Zároveň je na plánu ze hřbitova odříznut nemalý pás na jeho severní i jižní straně. Jedná se o výše zmíněný plán Františka Kavalíra z roku 1908.

Všechny tyto akce ani přípisy Klubu a dalších spolků adresované městské radě však nevedly k nápravě. Přes opakované urgence totiž městský stavební úřad (resp. městská regulační kancelář), který ve válečných letech trpěl nedostatkem pracovních sil, dlouho nepředkládal návrhy na změnu regulačního plánu, a tak chyběl podklad pro jednání se zastupiteli Smíchova a Košíř.[P14] Kromě chronicky nedostatečného dozoru trpěl hřbitov zejména tím, že byl pronajat komerčnímu zahradníkovi. V rozporu se smlouvou zakládal na plochách po zrušených hrobech záhony s květinami, nepřiměřeně mýtil porost a neudržoval dostatečnou čistotu.[P10, P14] Klub s takovýmto obhospodařováním hřbitova zásadně nesouhlasil a opakovaně proti němu protestoval. Již v roce 1913 projevili tehdejší členové sboru obecních

16 V roce 1891 bylo povoleno kameníku Karlu Platzerovi zrušit hrob, takže v době pořízení snímku stál na hřbitově pouze pomník, jehož autorem byl Emanuel Max.

17 Provolání „Na obranu pražské památky!" vyšlo u příležitosti 20. výročí Velikonočního manifestu na obranu Staré Prahy, publikovaného v *Národních listech* dne 5. 4. 1896. Provolání otiskly *Národní politika* XXXIV, 1916, č. 113 (se seznamem signatářů), *Národní listy* LVI, 1916, č. 113, katolický týdeník *Čech* XLI, 1916, č. 112 a podle záznamu zádušního úřadu také deník *Union*. Někdy je provolání označováno jako Velikonoční memorandum.

starších dr. Emler a dr. Jeřábek ochotu formálně si hřbitov pronajmout a v říjnu 1918 učinil zádušnímu úřadu podobnou nabídku Klub, ale později od ní upustil.[P14, P25, P34] Vzhledem k opakujícím se stížnostem na dosavadního nájemce záduší jednalo o jeho výměně ještě také v roce 1920, ale bez úspěchu.[P14]

Po vzniku samostatného státu se jednání o osudu hřbitova dostala do rozhodující fáze. V květnu 1919 pražská městská rada schválila návrhy presidiální komise ohledně zachování Malostranského hřbitova, zejména aby byl vypracován plán konečné úpravy hřbitova a jeho okolí, aby byla přestavěna pobořená ohradní zeď, aby byl ustanoven schopný hlídač, aby byla do rozpočtu na rok 1920 zařazena položka 20 tisíc Kč na opravy nejcennějších pomníků a aby byla svolána porada zástupců Svatoboru, Máje, Umělecké besedy a podobných spolků, které by si mohly vzít na starost péči o některé hroby.[P35] Ve snaze získat větší podporu veřejnosti ochránci hřbitova opět využili tisku. Jako příklad uveďme dva články, které vyšly v roce 1919. V červnu vyšel v časopise *Český svět* článek Jana Dvořáka „Ze starého Malostranského hřbitova u Košíř" s osmi fotografiemi J. Petříka. V časopise *Rozkvět* pak vyšel článek „Umírající hřbitov" od Ješka Hofmana, který v té době působil jako ředitel Waldesova muzea knoflíků a šatních spínadel. Bezpochyby šlo o koordinovanou akci, v obou článcích byly dokonce použity tytéž fotografie.

V roce 1919 ještě vyšla v časopise *Krása našeho domova* zajímavá stať „Zachraňte hřbitov našich buditelů" z pera Ješka Hofmana, přinášející podrobný návrh na úpravu hřbitova a okolí.[18] Kromě vybudování odlehčující komunikace na jižní straně navrhuje autor úspornější využití Plzeňské ulice. V případě, že by se zboural pouze domek vrátného a část ohradní zdi v délce asi 15 m směrem k Erbenově ulici, dosáhlo by se rozšíření ulice na 12 m, přičemž by z památkového hlediska nedošlo k žádné škodě, protože se již od roku 1905 v tomto prostoru nenacházely žádné pomníky. Hofman v článku také navrhl řešení, které nevyslovil nikdo před ním ani po něm. Soudil, že činžáky na protější straně Plzeňské ulice budou za 15–20 let natolik opotřebované, a tudíž nevýnosné, že je jejich majitelé budou jistě chtít nahradit modernějšími budovami (pozn. některé z původních domů tam stojí dodnes a nové byly postaveny ve stejné uliční čáře). Pokud by v nových domech nahradilo chodník vzdušné podloubí, mohl by ústupek uličnímu prostoru být zcela minimální. S žádostí o podporu tohoto návrhu vypracovaného za přispění architekta Františka Thoře se Hofman dokonce obrátil osobním dopisem na primátora Baxu.[P14]

Návrh na rozparcelování hřbitova a jeho zastavění byl pravděpodobně rozhodnutím pražské městské rady z května 1919 úspěšně zažehnán. Dopravní problémy však přetrvávaly, neboť Plzeňská ulice již tehdy kapacitně nepostačovala ani stávajícímu provozu. Jak již bylo řečeno, nejužší místo bylo kolem hlavního vstupu na hřbitov, kde stál domek vrátného. Jižně od hřbitova na místě dvouproudé Duškovy ulice, kudy je dnes vedena doprava směrem do centra, byl tehdy nezastavěný prostor a tekl tam Motolský potok, který byl v tomto úseku regulován již před první světovou válkou, ale nebyl ještě kanalizován.[P36, P20] Vybudování odlehčující komunikace plánované v tomto místě bylo problematické především z hle-

18 Článek byl původně určen pro Věstník ústřední památkové komise ve Vídni *(Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale*), publikován však byl až po první světové válce v časopise *Krása našeho domova* XII,1918–1919, č. 6–7, s. 98–102.

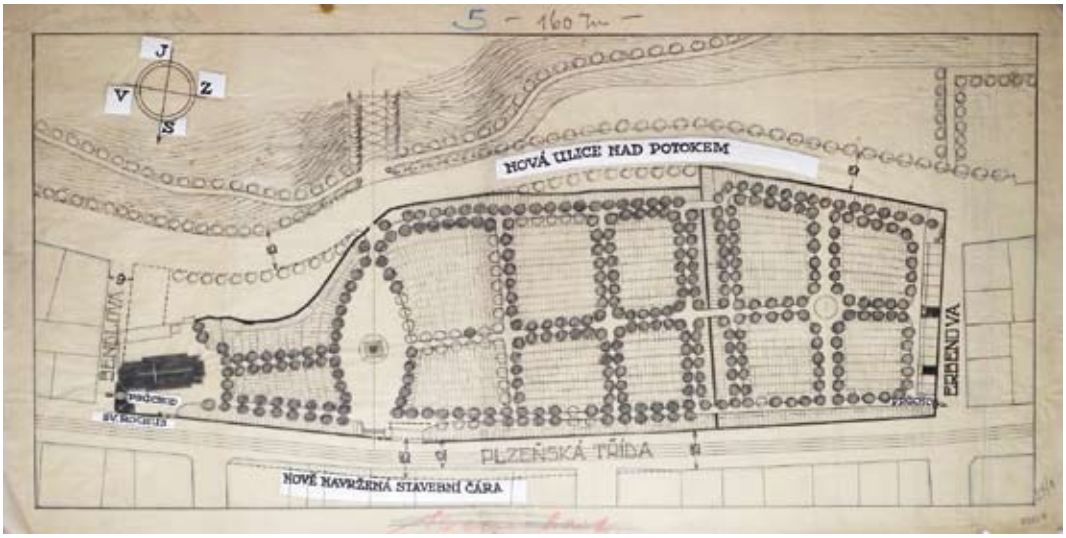

Obr. 11. *Originál návrhu Ješka Hofmana na úpravu Malostranského hřbitova a okolí, 1919. (Archiv KZSP, nesign)*

diska jejího napojení na Plzeňskou ulici, kde překážela stávající zástavba. Nejschůdnějším a rychle realizovatelným řešením se tak jevilo rozšíření Plzeňské ulice na úkor severní části hřbitova.

Zastupitelé Smíchova a Košíř však nelenili. V září 1919 svolali komisi, která sice měla pouze informativní charakter, ale neústupně na ní prosazovali rozšíření Plzeňské třídy na úkor hřbitova a v závěru prohlásili, že předloží k projednání konkrétní návrh.[P14] V této souvislosti Klub žádal městskou radu na Smíchově, aby byl zván k jednáním o způsobu regulace Plzeňské ulice v sousedství hřbitova, čemuž bylo vyhověno. Korespondoval i s Elektrickými podniky hl. m. Prahy, které kvůli obousměrnému provozu tramvají trvaly na rozšíření Plzeňské ulice.[P25] U městské rady intervenoval ve prospěch hřbitova památkový úřad i ministerstvo školství a národní osvěty.[P14]

Smíchovské zastupitelstvo svolalo na 21. ledna 1920 další, rozšířenou komisi, které se zúčastnili kromě zástupců pražské obce, Smíchova, Košíř, záduší a památkářů rovněž zástupci ministerstva veřejných prací, ministerstva školství a osvěty, elektrických podniků, a také Klubu. Zastupitelé Smíchova na setkání předložili projekt na rozšíření Plzeňské ulice, ve kterém se hřbitovní zeď posouvá v celé délce o 4 m dovnitř hřbitova a cenné náhrobky se rozmísťují podél nové zdi. Zástupci Státního památkového úřadu (dále SPÚ)[19] a Klubu však mj. požadovali, aby byla ponechána zeď v původním stavu v délce asi 40 m směrem od kaple sv. Rocha a také 60 m přibližně uprostřed, kde se nacházely nejcennější náhrobky. Zástupci záduší poukázali na zásadní rozhodnutí městské rady, že hřbitov má být zachován v dosavadním celku a protestovali proti zabrání jakékoliv jeho části. Upozornili také, že by bylo nutné provést všechny exhumace z rušených hrobů a že mnohé hroby v dotyčných místech byly zakoupeny „na věčné časy“ a jsou dosud příbuznými navštěvovány a opa-

19 Historie státní památkové péče, viz https://www.npu.cz/historie-npu, vyhledáno 12. 11. 2020.

trovány. Za rozšíření Plzeňské ulice podle předloženého návrhu se přimlouvali zástupci ministerstva veřejných prací, proti návrhu nebylo věcných připomínek ani ze strany městského stavebního úřadu a regulační kanceláře. Zástupci Smíchova a Košíř trvali kategoricky na provedení jimi předloženého projektu. Finanční záležitosti spojené s přemisťováním a následnými nutnými opravami pomníků nebyly projednávány vůbec, ačkoliv bylo zřejmé, že by šlo o velmi nákladnou akci.[P14] Krátce nato smíchovská radnice předložila vyšší instanci, ministerstvu školství a národní osvěty mírně upravený projekt vypracovaný městskou technickou kanceláří na Smíchově. V tom se sice již počítalo se zachováním kaple sv. Rocha a přiléhajícího asi 40 m dlouhého úseku ohradní zdi, jak bylo nakonec dohodnuto na komisi 21. ledna. Ve zbývajícím úseku ale mělo dojít k ústupu hřbitovního pozemku ve prospěch uličního prostoru tak, aby šíře Plzeňské ulice byla minimálně 17 m.[P14]

Dne 23. ledna 1920 se pražská městská rada znovu zabývala hřbitovem a začala podnikat praktické kroky.[P38] Vzhledem k tomu, že jednání směřující ke změně platného regulačního plánu, který se zachováním hřbitova nepočítal, si vyžádají delší dobu, a také s ohledem na momentální nedostatek finančních prostředků na nezbytně nutné opravy a údržbu chátrajících pomníků, oslovila v březnu rada jednotlivé korporace, mj. Klub, zda by nemohly převzít do své péče některé hroby.[20] Klub tomuto přání vyhověl a přislíbil nechat opravit náhrobek sochaře Malínského a poškozenou ruku na pomníku Václava Pešiny z Čechorodu. Byl tehdy osloven i městský úřad na Smíchově, který odmítl, košířští zastupitelé nereagovali vůbec.[P14] Tato akce nepřinesla očekávaný výsledek, proto městská rada požádala SPÚ, aby využil svůj vliv a sám oslovil v úvahu připadající kulturní spolky[P39] Na výzvu SPÚ reagovalo mj. Sdružení pro povznesení znalostí památek v Praze (dále Sdružení), které se posléze ujalo organizace záchranných prací na několika významných pomnících. Z jeho podnětu dala například Svatovítská kapitula opravit pomník Václava Pešiny z Čechorodu, Strahovské opatství dalo upravit hrobku premonstrátů a restaurovat náhrobek opata Benedikta J. Pfeiffra.[P40] Za dohledu SPÚ dokonce nechalo Sdružení v roce 1923 na vlastní náklad restaurovat náhrobky J. V. Tomáška a J. Vitáska.[21] Při té příležitosti byl Vitáskův pomník přenesen od severní zdi kostela Nejsvětější Trojice na místo, kde stojí dodnes.[22] Na hřbitově došlo v této době ještě k několika dalším dílčím změnám a úpravám. V roce 1921 se na náklad pražské obce uskutečnila provizorní úprava nízké jižní zdi, která byla zvýšena o plot s drátěným pletivem s cílem zamezit dalším útokům vandalů. Podél jižní zdi byly při této příležitosti opraveny a nově uspořádány náhrobky a desky na zdi.[P41, P42, P43] K nenapravitelné škodě na malebném přírodním vzhledu hřbitova však došlo koncem roku 1922, kdy byly na rozsáhlém území, především v památkově nejcennější části hřbitova, vykáceny stromy a vyřezány křoviny, přičemž došlo k poškození řady náhrobků.[P14, P39]

---

20 Svatobor, Umělecká Beseda, Jednota umělců výtvarných v Praze, Jednota krasoumná v Praze, spolek sv. Lukáše, Společnost přátel starožitností českých v Praze, Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny, spolek Máj, Kruh pro pěstování dějin umění v Praze, Český zemský svaz ku povznesení návštěvy cizinců. [P14, P25]

21 Pešinův náhrobek restauroval sochař Čeněk Vosmík, hrobky premonstrátů, J. V. Tomáška a J. N. Vitáska restaurovala sochařská a kamenická dílna Františka Šmejkala.[P40]

22 K severní zdi kostela byl kdysi Vitáskův pomník přenesen z blíže neurčeného místa na hřbitově péčí Svatovítské kapituly a při přemístění pomníku v roce 1923 byly Vitáskovy ostatky pravděpodobně uloženy do schránky v pomníku, srov. snímek v časopise *Český svět*.[P40, P14]

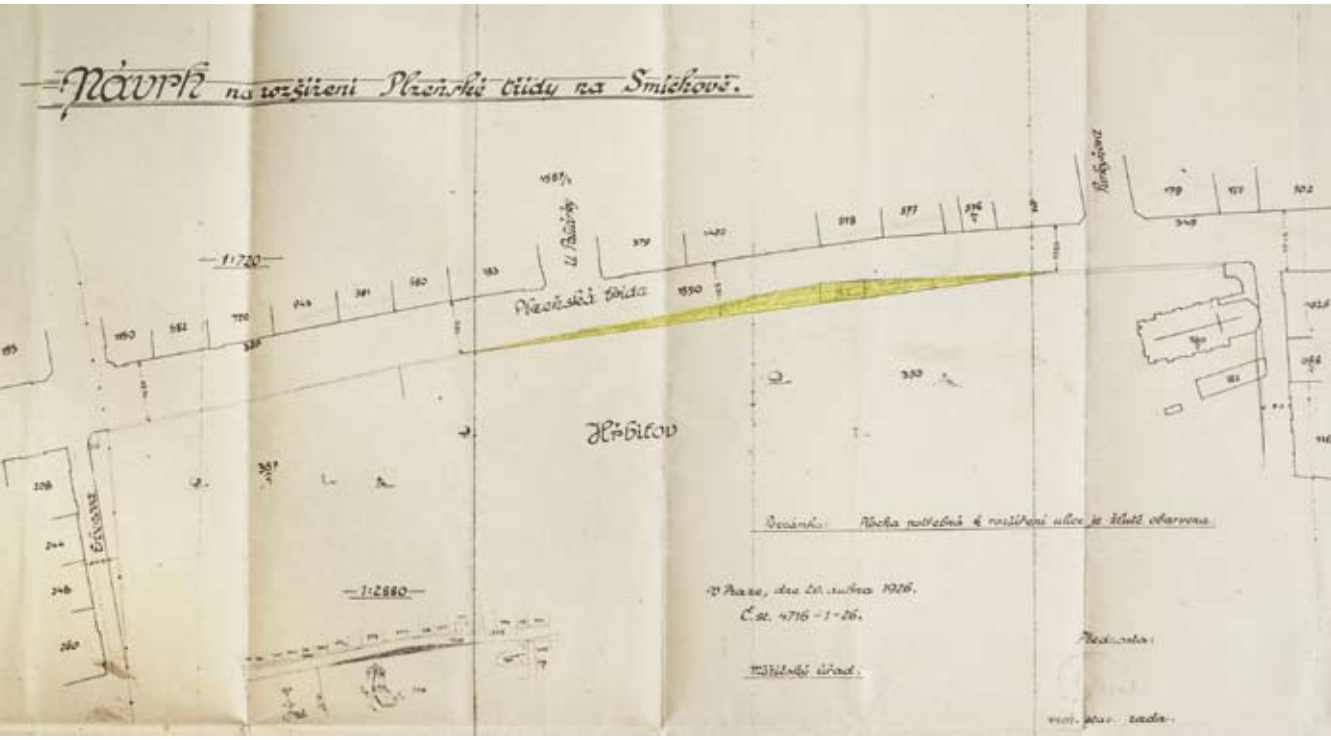

Obr. 12. *Návrh na rozšíření Plzeňské třídy na Smíchově, Měřičský ústav, 1926. Plocha odříznutá k ulici je obarvena žlutě. (AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 942, k. 399)*

S opravami chátrajících pomníků se sice také opakovaně počítalo v rozpočtu pražské obce, ale vzhledem k nedostatečné personální kapacitě stavebního úřadu k soustavnějším opravám stále nedocházelo, takže se koncem října 1923 SPÚ obrátil přímo na primátora Baxu s prosbou o osobní intervenci.[P14]

V rozhodnutí datovaném 22. ledna 1921 ministerstvo školství a osvěty vydalo zásadní souhlas s posunem zdi podle zmíněného projektu vypracovaného městskou technickou kanceláří na Smíchově za předpokladu, že detailní plán bude vypracován v součinnosti s SPÚ. Smíchovská, případně košířská obec měla rovněž oznámit, jak se chce finančně podílet na přesunu pomníků a hrobek a jejich nutném restaurování.[P39]

Z dochovaných plánů stavebního úřadu, z dokumentů zádušního úřadu i ze zpráv Klubu je patrné, že o míře posunu a podobě hřbitovní zdi u Plzeňské ulice se v následujících letech opakovaně jednalo. Jednání mezi zainteresovanými stranami bylo složité a vleklé a jeho konečný výsledek byl ještě podmíněn souhlasem církevních institucí. V roce 1923 byl například předložen návrh Státní regulační komise, který v podstatě souhlasil s návrhem smíchovské obce. Zástupci záduší se postavili proti předloženému návrhu a požadovali k jeho posouzení detailní rozpracování.[P14] Ze zprávy o činnosti Klubu v roce 1925 pak plyne, že se Klub snažil minimalizovat ztráty na hřbitovním území mimo jiné tím, že předložil Státní regulační komisi vlastní návrh vypracovaný architektem Thořem, ve kterém se posunuje jen menší část zdi v nejužším a památkově nejméně významném místě. Klub důrazně do-

poručoval, stejně jako SPÚ, bezodkladné otevření komunikace na jižní straně od hřbitova, která by odlehčila dopravu na Plzeňské ulici.[P44] Připomeňme, že principiálně stejné řešení již navrhoval v roce 1908 arch. Kavalír.

V roce 1925 konečně předložila Státní regulační komise další variantu regulačního a zastavovacího plánu na úpravu Plzeňské třídy u Malostranského hřbitova. Proti navrženému posunu zdi, tentokrát pouze ve střední části v délce cca 160 m, podala pražská městská rada námitky s poukazem na velký finanční náklad, protože novou zeď by bylo nutno vzhledem k rozdílným úrovním hřbitova a ulice vybudovat jako opěrnou. Doporučila zvážit návrh městského stavebního úřadu (odd. pro zádušní stavby), podle kterého by se zeď posunula jen v okolí hlavního vchodu v délce asi 50 m.[P45] Tento návrh by byl přijatelný z umělecko-historického hlediska a finanční náklady by se zmenšily asi na třetinu. Odpadly by rovněž náklady spojené s přesunem velkého množství hrobů a náhrobků, exhumacemi a jednání s majiteli hrobů. Rada rovněž poukazovala na plánovanou širokou ulici na jižní straně hřbitova, která by měla převzít úlohu hlavní komunikace.[P14] Marně.

Poté, co ministerstvo veřejných prací zamítlo námitky pražské městské rady a potvrdilo výše zmíněný regulační a zastavovací plán Plzeňské třídy v okolí hřbitova, rozhodla městská rada na schůzi dne 14. května 1926 o co možná nejrychlejším rozšíření Plzeňské ulice podle tohoto plánu (srov. obr. 12). Přesto se ještě v červnu 1926 pokoušel SPÚ intervenovat u Zemské správě politické [P39] a v červenci 1926 arcibiskupská konsistoř dokonce znovu odmítla dát souhlas k obětování části hřbitova za účelem rozšíření Plzeňské ulice s poukazem na zkázu cenných památek a znehodnocení hřbitova. Svůj souhlas konsistoř zaslala Zemské politické správě až o půl roku později, 22. 12. 1926.[P14] V lednu 1927 pak Zemská správa politická vydala definitivní rozhodnutí a udělila souhlas s rozšířením Plzeňské ulice na úkor hřbitova podle schváleného regulačního plánu.[P14] Jak smíchovské, tak košířské zastupitelstvo nebylo s konečným rozhodnutím spokojeno, od svých protestů ale na počátku roku 1927 upustilo s tím, že by naléhání na změnu projektu mohlo vést k odsunutí řešení komunikačního problému na Plzeňské třídě na dlouhou dobu a že pokud přijaté řešení nebude v budoucnu vyhovovat, může být dodatečně korigováno.[P46]

Vlastní povolení ke zbourání části zdi při Plzeňské ulici, která byla na několika místech vyspravena prkny a od jara 1926 z vnitřní strany hřbitova zčásti podepřena, jakož i ke zbourání domku vrátného a ke stavbě nové zdi, bylo uděleno v prosinci 1926.[P47] Zeď však byla postupně odbourávána již od konce října 1926, a to v západní části u Plzeňské ulice (od domku vrátného) a v Erbenově ulici. Stalo se tak na základě rozhodnutí komise, svolané na popud košířské obce, která po místním ohledání rozhodla, že bourání zdi již není možno déle odkládat. (V krátkém úseku vedle domku vrátného byla zeď dokonce zbourána již koncem září 1926).[P14]

V březnu 1927 bylo v denním tisku otištěno upozornění, že dojde k přestavbě ohradních zdí hřbitova podél Plzeňské a v Erbenově ulici, některé hroby přitom budou zrušeny a pomníky přemístěny na nová místa. Majitelům hrobů byla dána lhůta do konce března, aby dojednali se zádušním úřadem exhumace, přemístění pomníků atd.[23] Některé majitele zřejmě uvědomil zádušní úřad přímo.[P14]

23 Viz například *Národní listy* 13. 3. 1927.

Obr. 13. Vstup z Plzeňské ulice v době úprav na konci 20. let:

13a – *Původní podoba vstupu se starou rampou na snímku Antonína Alexandera ze 7. 11. 1926. (AMP, sign. A 2811).*

13b *– Nový vstup se schodištěm a drátěným plotem oddělujícím průchozí uličku od zbytku hřbitova. Foto Antonín Alexander, 4. 6. 1930. (AMP, sign. A 5816)*

Vzhledem k předchozímu odmítavému stanovisku smíchovského zastupitelstva jakkoliv se podílet na nákladech, se pražská obec zavázala provést veškeré bourací a stavební práce a nést všechny související finanční náklady.[P14] Počátkem května 1927 pražská městská rada určila prováděcí firmy a schválila potřebný finanční obnos v celkové výši 940 tisíc Kč. Stavební práce, tj. přestavba ohradní zdi, otevření průchodu ve spojovací chodbě mezi kostelem a kaplí sv. Rocha a stavba nového domku vrátného byly zadány jediné stavební košířské firmě, zatímco sochařské a kamenické práce byly rozděleny mezi šest firem.[P24]

V červnu 1927, tedy v době, kdy byl již projekt na úpravu hřbitova v pokročilém stadiu, podala místní farní rada katolíků v Košířích žádost o umístění farního úřadu poblíž kostela Nejsvětější Trojice na Malostranském hřbitově.[24] Po zvážení různých možností rozhodla v květnu 1929 pražská městská rada v souhlase s arcibiskupskou konsistoří prodat na stavbu farní budovy část zádušních pozemků jižně od kostela.[P15] Prodej se však podařilo dovést ke zdárnému konci až v roce 1940.[P03, P24]

Velmi citlivě a pečlivě byla tehdy provedena exhumace ostatků z přemisťovaných hrobů. Vlastní exhumaci asi 150 osob, která probíhala v září a říjnu 1927, prováděli hřbitovní zaměstnanci z Olšan. Dělo se tak za dozoru úředníka, který podle starých záznamů určoval místa, ze kterých se měly přenášet ostatky, zaznamenával jména, určoval, kam se mají uložit, a do starých hřbitovních knih zanášel změny.[P15, P14] Kromě několika výjimek se tyto přenosy dodnes dají dohledat v zachovaných hřbitovních matrikách.

Zrekapitulujme konečný výsledek celé akce. Přestože jak na východním, tak i na západním konci hřbitov vybočoval z uliční čáry dané sousední zástavbou, nedošlo k posunutí severní zdi v celé délce, ale pouze ve střední části, kde byl také zbourán domek vrátného. Na východě u dnešní ulice U Trojice (tehdy Bendlovy) zůstala zachována barokní kaple sv. Rocha, část přilehlé zdi i s hrobkami na vnitřní straně a původní vchod ke kostelu. V této části byla zeď pouze opravena a vyzděny nové základy. Podél zbývající části Plzeňské ulice a v Erbenově ulici pak byla zbudována nová zeď v moderním stylu 20. let se zamřížovanými průhledy (okénky) v horní části. Kdo byl autorem návrhu, s jistotou nedokážeme říci, ze zápisu Domácí rady Klubu ze září 1926 nicméně plyne, že jím mohl být architekt Thoř, který jako zaměstnanec stavebního odboru (zádušní stavby) řídil celou akci bourání a stavby nové zdi a vypracoval také projekt nového domku vrátného, který byl postaven na vnější straně jižní zdi poblíž ulice U Trojice. Po starém zbořeném domku zdědil čp. 164, byl zkolaudován v dubnu 1928 a stojí na svém místě dodnes. Chodcům byl zároveň nově umožněn bezpečný průchod z ulice U Trojice do Erbenovy ulice, a to tak, že mezi kostelem Nejsv. Trojice a kaplí sv. Rocha, která sloužila jako sakristie, byl proražen vchod z ulice U Trojice a stromová alej podél severních oddělení hřbitova byla upravena na průchozí uličku vedoucí až do Erbenovy ulice, kde byl zřízen další vstup.[25] Tato ulička, o níž byl rovněž sveden boj,[P15] byla lemována

24 Toto nebyl první pokus o zřízení fary pro košířskou farnost. Již v roce 1914 usiloval farní úřad o získání domku na jižní straně od kostela.[P14] Ale ani po roce 1940 nebyla fara na zakoupených pozemcích postavena. Možná proto, že se v té době již připravovala stavba kostela sv. Jana Nepomuckého v Košířích (1941–1942), srov. http://www.kosirska.farnost.cz/data/pdf/kruskom.pdf, vyhledáno 12. 11. 2020). Přesto ještě v roce 1945 žádal zástupce farního úřadu o přikoupení dalšího pozemku na stavbu fary.[P19] Fara zde však nebyla nikdy postavena a duchovní správa košířské farnosti dodnes sídlí v kostele sv. Jana Nepomuckého.

25 Jeden vstup z Erbenovy ulice byl již zřízen v roce 1913,[P30] viz též plánek Náčrt úpravy dřevěných schodů do bývalého hřbitova Malostranského od J. Almera, 1913, uložený v archivu KZSP.

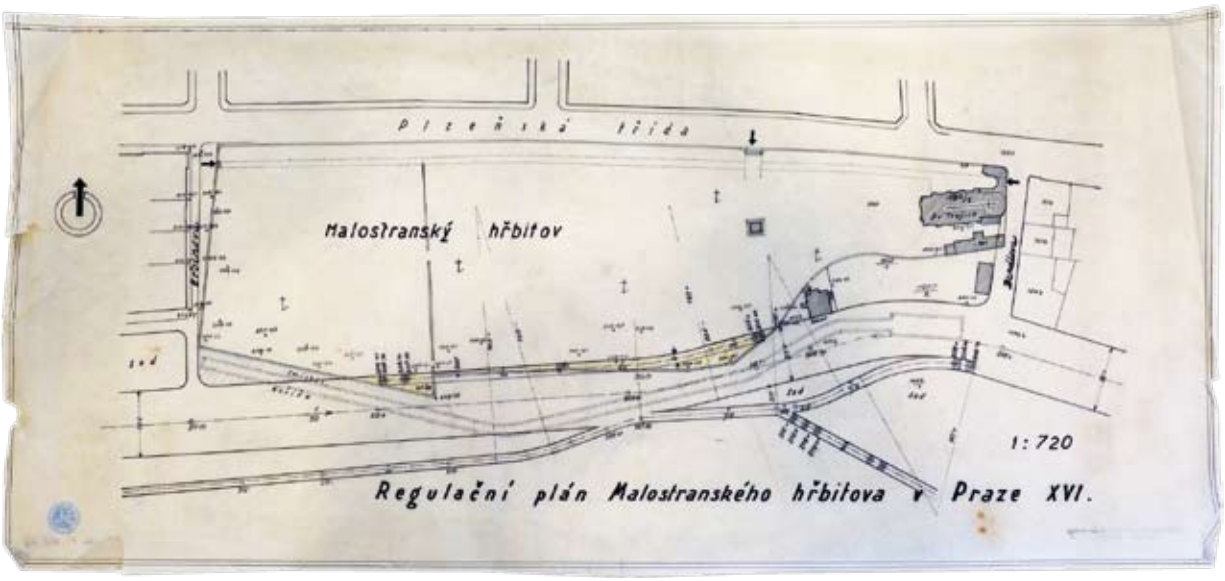

Obr. 14. *Regulační plán s vyznačenými vstupy, novým schodištěm u hlavního vchodu a novým domkem vrátného (stav po roce 1928), nedat. (AMP, MAP P V 2/6578)*

drátěným plotem, který ji odděloval od zbytku hřbitova. Výraznou proměnou prošel také hlavní vstup vedoucí z Plzeňské ulice k Thunovu pomníku, kde byla dřívější rampa nahrazena schodištěm.[26] K jižní zdi kostela byla přistavena nová sakristie. Popsané úpravy jsou přehledně zaneseny v nedatovaném regulačním plánu.

K porovnání změn v umístění náhrobků a desek, ke kterým došlo v souvislosti se stavbou nové zdi v roce 1928, se dochovaly různé písemné a fotografické dokumenty. Prvořadým svědectvím o podobě hřbitovních oddělení podél zdi u Plzeňské ulice před jejím stržením jsou fotografie, které nechal od září 1926 do března 1927, tedy v době, kdy již na některých místech probíhaly bourací práce, pořídit Památkový sbor hl. města Prahy. Přestože na nich samotné bourání zachyceno není, umožňují relativně přesně stanovit, kdy k němu na té či oné části zdi došlo. Fotografie, které pořídil Antonín Alexander ve spolupráci s dlouholetým členem Památkového sboru a Domácí rady Klubu Rudolfem Hlubinkou,[P82] jsou totiž datovány na den přesně a navíc zachycují až na dvě výjimky všechny náhrobky a desky podél severní zdi. Zároveň díky nim můžeme bezpečně říci, že stará zeď byla kompletně zbořena až po březnu 1927. Domek vrátného u hlavního vchodu byl dokonce zbořen až počátkem roku 1928.[P15] Další pramen zachycující objekty v odděleních podél zdi u Plzeňské a Erbenovy ulice před jejím zbouráním představují technické výkresy, které vyhotovil v létě 1927 stavební úřad, a to ve velmi podrobném měřítku 1 : 50. Devět plánů, na nichž se díky zakresleným siluetám a popisům dají identifikovat jednotlivé náhrobky i desky osazené na zdi, se dochovaly dílem v Archivu hl. města Prahy, dílem v Národním památkovém ústavu.[P49, P50]

26 Vrata u hlavního vchodu z r. 1876 byla přenesena na hřbitov na Proseku, kde mírně upravená slouží dodnes.

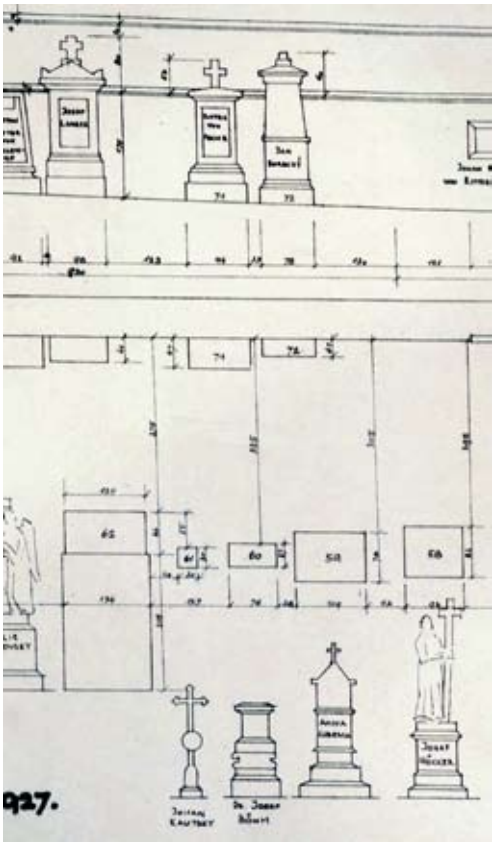

Obr. 15. Náhrobky v 9. oddělení poblíž hlavního vchodu z Plzeňské ulice, v místě největšího posunu ohradní zdi:

15a *– V přední řadě zprava socha víry na pomníku Josefa Höckera a Jana Rixiho (K1-9-58), pomník Anny Kubesch (plechový, K1-9-59), pomník astronoma Josefa Jiřího Böhma (K1-9-60) a kříž Jana Kautského (K1-9-61). Tyto náhrobky zůstaly na místě. Vyšší náhrobek při zdi patřil rodinám Borecký-Kresl (K1-9-72) a byl přesunut do vnitřního 8. oddělení. Foto A. Alexander, 4. 3. 1927. (AMP, sign. A 2970)*

15b *– Výřez stejného místa ze stavebního výkresu Stavby na malostranském hřbitově, 1927. (AMP, MAP P V 2/6559 a–c)*

Nové uspořádání náhrobků a desek po přestavbě zdi bohužel takto soustavně zdokumentováno nebylo a jsme zde odkázáni až na pozdější zdroje. Uvést je třeba především soupis, který pořídil archivář Rodopisné společnosti v Praze Bedřich Kšára. Číslovaný seznam 727 položek, který byl otištěn na pokračování v *Časopise Rodopisné společnosti v Praze* roku 1939,[P51] vyhotovil Kšára na základě autentické prohlídky hřbitova. Jsou v něm uvedena jména včetně dat narození a úmrtí odečtená z náhrobků, desek a křížů. Seznam je koncipovaný jako procházka po hřbitově a orientace v něm je často náročná. Kšára u jednotlivých položek bohužel nerozlišuje, zda se jedná o náhrobek, desku, nebo kříž. V některých případech do jedné položky zahrnuje několik sousedících objektů, objekty bez nápisů naopak vynechává. Nelze se zcela spolehnout ani na to, že objekty, které jsou v seznamu řazeny za sebou, byly tak seřazeny i ve skutečnosti. Přes občasně chybně odečtená jména a data je však jediným seznamem, který zahrnuje celý hřbitov, a je tak nejvýznamnějším písemným zdrojem o podobě hřbitova po změnách, k nimž na konci 20. let došlo.

Další pramen reflektující nové uspořádání objektů při zdi u Plzeňské ulice pochází až z počátku roku 1951, tedy až z doby krátce před jejím zbouráním. Jedná se o fotografické album, do kterého je vlepen situační plán Plzeňské ulice a Malostranského hřbitova spolu s číslovaným soupisem 252 objektů, které přicházely v úvahu k odstranění při dalším chystaném rozšíření vozovky. Přestože je v soupisu velké množství chyb kvůli obtížně čitelným nápisům, má oproti jiným pramenům výhodu v tom, že se v něm důsledně rozlišuje, o jaké objekty se jedná – zda o pomník, hrob, desku, kříž či jen kamenný podstavec kříže. Dokonce je zde uvedena i jejich poloha vůči domům na protější straně Plzeňské ulice.[P52] Fotografickou část alba, které je uloženo ve sbírce fotografií AMP, tvoří 69 dokumentárních fotografií, do nichž jsou vepsána čísla příslušných náhrobků, desek a křížů, korespondující s čísly ve vlepeném seznamu a plánu. Snímky však nejsou tak kvalitní, aby až na výjimky bylo možné odečítat nápisy na jednotlivých náhrobcích a deskách.

Kombinací hřbitovních matrik a dalších písemných pramenů, plánů a fotografií lze získat spolehlivý obraz situace u zdi při Plzeňské ulici před její úpravou v roce 1928 i po ní. Obecně lze říci, že náhrobky se identifikují snadněji než nápisové desky na zdi. Zatímco náhrobky lze na fotografiích relativně snadno rozeznat již na základě charakteristického tvaru, různých poškození či detailů, k bezpečnému určení desek je většinou potřeba detailní fotografie, ze které je možné odečíst nápis. Navíc se mnoho desek před úpravou zdi v roce 1928 nacházelo za náhrobky a na fotografiích A. Alexandera jsou vidět pouze částečně. Pečlivým porovnáním fotografií pořízených před zbouráním staré zdi s pozdějšími fotografiemi a dalšími dokumenty nicméně zjišťujeme, že sice došlo k přesunům, nikoliv však ke ztrátám na náhrobcích a deskách nebo jejich devastaci. Všechny náhrobky zůstaly ve stejném, i když místy zúženém hřbitovním oddělení – až na osm hrobů, které byly přestěhovány do jiných oddělení.[27] Rovněž při osazovaní desek na novou zeď byla, pokud možno, také zachovávána původní uskupení. Zároveň je zde, stejně jako u náhrobků, patrná snaha nepřesouvat desky příliš daleko od jejich původního umístění. K větším přesunům desek došlo zřejmě pouze

27 Adolf Maria Pinkas (K1-10-114 → K1-2-8), Františka ze Schaurothů (K1-10-38 → K1-2-8), rodina Maškova (K1-10-121 → odd. 8), rodina Schöbl (K1-10-124a → odd. 8), rodina Borecký-Kresl (K1-9-72 → odd. 8), Anna Rotky (K1-10-130 → K1-2-3a), Josefine Widimský (K1-10-146 → K1-8-7), rodina Votruba-Tučkova (K1-10- 16 → pouze na druhou stranu cesty)

Obr. 16. Průhled severní alejí:

***16a** – Stav před zbouráním původní staré zdi. Foto Antonín Alexander, 4. 3. 1927. (AMP, sign. A 2983)*

***16b** – Stav před zbořením zdi z roku 1928. Foto neznámý autor, asi 1950. (AMP, sign. I 11305)*

v úseku mezi hlavním vchodem a Erbenovou ulicí. Zde byla řada starých desek osazena do míst, kde předtím stál domek vrátného, po jehož zboření vznikla na nové zdi nevyužitá plocha (viz obr. 13b). Některé desky byly přeneseny na severní zeď nového hřbitova, kde desky původně nebyly vůbec (tento prostor byl totiž podle dochovaných pramenů zcela zaplněn velkými hrobkami, včetně čtyř kaplových). Tím byla část desek rovnoměrněji rozprostřena do většího prostoru. Řada desek na nové zdi byla obezděna rámečkem z cihel (viz obr. 19). Celkem lze konstatovat, že nové uspořádání objektů podél zdi u Plzeňské ulice bylo v roce 1928 provedeno velmi citlivě. Plně tedy platí, co se praví v popiskách k fotografiím A. Alexandera: „*Nový stav po vybudování zdi byl tomu starému pokud možno přizpůsoben.*“[28] Ve stejné době byla také zahájena celková restaurace Thunova pomníku. (1928–1930).[29] V roce 1931 pak dala pražská městská rada na své náklady opravit dělící zeď mezi starým a novým hřbitovem včetně souvisejících kamenických a sochařských prací.[P24]

Ve zprávě o opravě pražských památek v roce 1928 se uvádí: „*Malostranský hřbitov: Péčí městského stavebního úřadu byla dokončena stavba ohradní zdi k Plzeňské třídě, úpravy terénu, stavba domu strážcova, přenesení pomníků od staré zdi k Plzeňské třídě do prostoru mezi novou zdí a cestou, osazení plastik a desek do zdi, úprava vchodu k nové pěší komunikaci mezi sakristií a kaplí sv. Rocha, restaurování všech význačnějších náhrobních plastik v této části a započato s úpravou zahradní, která však byla odložena v podrobnostech na rok příští. Tím se končí hlavní etapa oprav a tím i boje o Malostranský hřbitov, jehož trvání a ochrana je zajištěna.*“[P54] Toto optimistické očekávání se bohužel nesplnilo. S prvním pokusem o změnu poměrů přišel hned v roce 1929 městský arcibiskupský vikariátní úřad na Smíchově, kdy navrhl, aby Malostranský hřbitov koupilo město Praha. Tvrdil, že se hřbitov udržuje jako veřejný park ze zádušních peněz, což značně poškozuje zádušní hospodaření. Případný prodej hřbitova podmiňoval tím, že za polovinu strženého obnosu by byl postaven římskokatolický kostel a fara v Košířích a druhá polovina by se použila pro účely pražských zádušních kostelů. Kdyby prý město zakoupilo hřbitov, získalo by tak krásné místo pro park, a kromě toho velké stavební místo, jelikož by stačilo, kdyby se jako park zachovala jen menší část hřbitova. Zádušní úřad odpověděl, že je s podivem, že vikariát ještě v současné době uvažuje o hřbitově jako o stavebním místě a připomněl, že není z kulturních a pietních ohledů žádoucí, aby byl hřbitov v dohledné době předělán na obyčejný sad a byl tak zničen jeho charakter. Rovněž odmítl tvrzení, že udržování hřbitova záduší zatěžuje, protože schodek hradí pražská obec jako patron. Magistrátní komise, které se záležitostí zabývaly, uzavřely pak věc s tím, že pražská obec je ochotna převzít Malostranský hřbitov do své správy pouze v případě, že jí bude postoupen bezplatně.[P55, P14]

28 K fotografiím A. Alexandera z Malostranského hřbitova existuje stručný sumární popis ve formě několika strojopisných stránek, který evidentně vznikal až po odevzdání všech fotografií, které na hřbitově pořídil v průběhu let 1926–1930. Výše uvedená poznámka se nachází u fotografií pořízených v září 1926.

29 Pomník byl rozebrán, znovu podezděn a sestaven, následně vyčištěn, doplněny chybějící kovové prvky a opraveno mřížové ohrazení.[P53] Tato oprava byla rovněž zachycena na fotografiích A. Alexandera (č. A 4645–A 4652).

Další rozšíření Plzeňské ulice a devastace hřbitova, 1930–1968

V roce 1929 košířské zastupitelstvo opakovaně naléhalo na urychlené vybudování spojky mezi Vrchlického a Duškovou ulicí na jižní straně hřbitova, která by odlehčila stále přetížené Plzeňské ulici. Naděje vzbuzovalo, že v roce 1927 byl v tomto úseku konečně zaklenut Motolský potok a v roce 1930 již za hřbitovem probíhaly přípravné terénní práce. Vše ale probíhalo velmi pomalu – například až v roce 1937 byl při dalších úpravách zazděn jižní vchod naproti Thunovu pomníku, který se stal díky navážce nefunkční.[P19] Na překážky také narážel výkup potřebných pozemků a, jak uvidíme dále, trvalo ještě několik desetiletí, než byl problém propojení Vrchlického a Duškovy ulice s následným napojením na Plzeňskou ulici definitivně vyřešen.

V průběhu třicátých let byla připravována změna regulačního plánu, která měla umožnit památkovou ochranu hřbitova jako celku. Příslušná změna, podle které se měl hřbitov stát přírodní památkovou rezervací, byla připravena, ale s ohledem na okupaci Československa již nebyla schválena. Nadále tak platil regulační plán z roku 1929, který určoval Malostranský hřbitov jako veřejnou zeleň.[P56] V platnosti zůstal také dílčí regulační plán Malostranského hřbitova z roku 1933, který sice počítal se zachováním severní zdi u Plzeňské ulice z roku 1928, ale zároveň také s částečným posunem jižní zdi dovnitř hřbitova, což se už ostatně objevovalo v různé míře ve všech předchozích plánech[P39] (viz obr. 14).

Systematické opravy pomníků nebyly ani nadále prováděny a hřbitov opět trpěl nedostatečnou údržbou. Například v roce 1934 se Klub Za starou Prahu obrátil na zádušní úřad jakožto správce, kritizoval nečistotu a nedostatečnou péči o pomníky a žádal, aby úřad památkám věnoval zvýšenou péči a postupně se staral o náležitou konzervaci jednotlivých pomníků. Klub nebyl jediný, koho znepokojoval zhoršující se stav hřbitova. Na jaře 1939 Bedřich Kšára v úvodu ke svému seznamu píše, že hřbitov *„jest změněn v sad, avšak neškodilo by, kdyby byl řádněji udržován“*. V roce 1940 konstatuje Michal Sokol v brožuře *Malostranský hřbitov*,[P58] že stav hřbitova *„jest přesmutný, příliš mnoho kompostů všude a příliš povalujících se kamenů a zbytků různých pomníků, takže dnes jest zde vlastně lapidarium a bylo by záhodno, aby veřejnost apellovala na povolaná místa, by nynější devastaci byla učiněna přítrž.“*[30] Také Klub si v roce 1940 stěžoval na nedůstojný a zanedbaný stav hřbitova. O záležitost se zajímal i nechvalně známý náměstek pražského primátora Josef Pfitzner[31] a požadoval úpravu hřbitova na park. Svolaná komise nedoporučila žádné úpravy, které by porušily ráz hřbitova a jeho prostorovou dispozici. Měla být pouze provedena odborná regulace zdivočelé a přestárlé vegetace, úprava cest s případným osazením laviček a očista pomníků nebo jejich konzervace.[P19] Nic ale nenasvědčuje tomu, že k podobné akci tehdy skutečně došlo. Situace se ještě zhoršila po roce 1941, kdy zádušní úřad rozhodl, že z finančních důvodů nebude na hřbitově nadále obsazovat místo vrátného (hlídače).[P60]

Nový spor o podobu a zejména budoucnost Malostranského hřbitova se rozpoutal po skončení druhé světové války. I tentokrát hrála hlavní roli doprava. Plzeňská ulice ani po rozšíření na konci 20. let kapacitně nepostačovala stále intenzivnější automobilové dopravě.

30 Poprvé vyšlo ve výroční zprávě Klubu přátel starého Smíchova v roce 1938.[P59]

31 Blíže viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Pfitzner, vyhledáno 17. 11. 2020.

Obr. 17. Kříž na mladší části hřbitova:

17a – *Dřevěný kříž z r. 1881. (Převzato z: Krása našeho domova III, 1907, č. 12)*

17b – *Železný křížek instalovaný v roce 1910 na místě původního kříže. Foto Antonín Alexander, březen 1927. (AMP, sign. A 3039)*

Její rozšíření na počátku 50. let, při kterém došlo k zarovnání severní zdi hřbitova se sousední zástavbou, je velmi smutnou kapitolou v historii Malostranského hřbitova. Střetla se zde dvě zcela protichůdná stanoviska. Na jedné straně záměr přeměnit hřbitov na veřejný park, který by sloužil k rekreaci pracujících, na druhé straně snaha zachovat hřbitov, i když okleštěný, jako významnou kulturní památku se všemi jeho základními atributy. Již v průběhu jednání byla neuváženě zbořena hřbitovní zeď a vybrané náhrobky stojící při ní přesunuty dovnitř hřbitova. Odstraněna byla také barokní kaple sv. Rocha. To vše zásadně změnilo tvář hřbitova a otevřelo prostor pro jeho další devastaci. Budeme nyní podrobně sledovat další vývoj a uvidíme, jak navzdory spoustě vynaloženého času a úsilí spěl k naprosto žalostným výsledkům.

Koncem roku 1945 byla svolána komise složená ze zástupců církve a pražské městské správy – SPÚ, Památkového sboru, stavebního a zádušního úřadu.[P19] Při obhlídce hřbitova komise konstatovala, že současný stav je nadále neudržitelný nejen z hlediska historického významu hřbitova, ale i z prostých pietních ohledů. Poukázala zejména na násilné vniknutí do kaplové hrobky rodiny Haasovy a zhanobení mrtvol v ní pohřbených. Ohrazení hřbitova, zejména na jižní straně, bylo v dezolátním stavu a hřbitov, v té době bez stálého dozoru, byl snadno přístupný zlodějům a vandalům. Kromě okamžitého zajištění dozoru na hřbitově požadovali zástupci SPÚ a Památkového sboru, aby došlo urychleně k opravě ohrazení hřbitova a zajištění oprav nejvíce poškozených pomníků. Dále komise požadovala, aby byl vypracován komplexní návrh památkové úpravy hřbitova. Komise také navrhla, aby byl v centru nového hřbitova podle starých fotografií obnoven původní vysoký dřevěný kříž s plechovým tělem Krista z roku 1881, který se v roce 1910 zřítil a byl tehdy nahrazen malým železným křížem z prošlého hrobu.[P61, P62] K tomu však nikdy nedošlo – malý kříž tam stojí dodnes, jen nápisy na něm se při opravách obměňují.

Prvním opatřením k nápravě se měla stát v té době již rozjednaná oprava drátěného pletiva na jižní zdi. Vzhledem k tomu, že k poškozování pomníků a znečišťování hřbitova docházelo zejména díky snadnému přístupu z pěší pasáže (průchozí uličky) zřízené koncem 20. let, bylo dohodnuto, že bude ihned zahájeno jednání o jejím zrušení.[P39] K uzavření průchozí cesty hřbitovem skutečně krátce poté došlo, také byl zajištěn stálý dozor.[P24]

Při jednání komise o tři roky později, v dubnu 1948, bylo bohužel znovu konstatováno, že jižní hřbitovní zeď je velmi sešlá a ve své západní části dokonce pobořená; mimo jiné byl také vznesen požadavek, aby byl opět otevřen průchod hřbitovem.[P47] Jednání této komise ale probíhalo ve zcela jiném duchu než v roce 1945, a to kvůli zástupcům Obvodního národního výboru (ONV) na Smíchově a v Košířích, kteří požadovali zboření severní ohradní zdi kvůli rozšíření Plzeňské ulice, přestože již byli informováni, že hřbitov je na základě platného regulačního plánu z roku 1933 na severní straně při Plzeňské ulici ohraničen regulační čárou, která je shodná se stávající ohradní zdí z roku 1928, dále že na jižní straně je hřbitov ohraničen regulační čárou budoucí široké komunikace, která zasahuje jižní hřbitovní zeď, takže v budoucnu bude třeba hranici hřbitova posunout (viz obr. 14). Zástupci Smíchova a Košíř přesto trvali na projednání změny regulační čáry pro severní hranici a zároveň oznámili, že již vyvolali jednání o rozšíření Plzeňské ulice na úkor hřbitova. Zástupci arcibiskupské konsistoře a hřbitovního úřadu, SPÚ a Památkového sboru změnu regulační čáry na severní

hranici hřbitova nedoporučovali a požadovali, aby všechny návrhy na jakékoliv úpravy byly připravovány ve stálé dohodě a spolupráci s nimi. Zdůrazňovali, že Malostranský hřbitov je významnou uměleckohistorickou památkou a je třeba jej zachovat jako celek.[P19] Začal tak nový zápas o budoucnost hřbitova, kterého se opět zúčastnil Klub Za starou Prahu.

O rozšíření frekventované Plzeňské ulice, která byla zároveň výpadovkou na Plzeň, se v průběhu let 1948–1950 jednalo ještě několikrát. V srpnu 1948 byla svolána další komise. Měla projednat usnesení Ústředního národního výboru hl. m. Prahy (ÚNV) ze dne 18. 6. 1948, ve kterém se již výslovně uvádělo, že Plzeňská třída má být na severní hranici Malostranského hřbitova rozšířena s tím, že nemá být postavena nová ohradní zeď, ale má být zřízeno oplocení, které bude umožňovat volný průhled do hřbitova. Současně byla na komisi projednávána záležitost urychleného dobudování komunikace na jižní straně hřbitova, kde ale bylo třeba nejprve vyřešit její napojení na Plzeňskou ulici. Zástupci památkářů a církevních institucí opět odmítali posunutí severní hranice hřbitova. Připojil se k nim také přítomný zástupce regulačního úřadu, který uvedl, že „*otázka úpravy Malostranského hřbitova byla předmětem jednání komise pro regulaci a výstavbu města ve schůzi 25. května 1948 a komise se usnesla, že vzhledem k tomu, že rozšíření Plzeňské třídy předpokládá zničení stavebních památek* [tj. Malostranského hřbitova a možná bezprostředně sousedící zástavby, pozn. autorky] *a mělo by význam jen pro dobu přechodnou* [tj. do dobudování spojky mezi Vrchlického a Duškovou ulicí, pozn. autorky], *nepovažuje toto rozšíření a změnu platné regulační čáry, která se shoduje s dnešní hřbitovní zdí, vybudovanou v r. 1928 za účelné.*“[P19, P39] Na dalších jednáních svolaných na podzim 1948 se protichůdné postoje neměnily. Zástupci SPÚ, Památkového sboru a záduší s konsistoří se opět vyslovili proti rozšiřování Plzeňské ulice na úkor hřbitova, zatímco zástupci Prahy 16 (Smíchov) radikálně trvali na jejím rozšíření – s tím v zásadě vyslovily souhlas také technické odbory ÚNV.[P24]

Na počátku roku 1949 byl komunikačním odborem hl. města Prahy předložen podrobný plán s návrhem na rozšíření Plzeňské ulice.[P63] Bitva ale ještě zdaleka nebyla ztracena. V březnu 1949 upozornila arcibiskupská konsistoř, že hřbitov byl pouze uzavřen pro pohřbívání, nikoliv zrušen, takže se stále jedná o pietní místo, a opět zaujala odmítavé stanovisko k navrhovanému rozšíření Plzeňské ulice na úkor hřbitova.[P39] Přesto dal v říjnu 1949 plánovací referát ÚNV s rozšířením Plzeňské ulice a zbořením ohradní zdi hřbitova souhlas a v lednu 1950 rovněž schválil zboření kaple sv. Rocha.[P39] V dubnu 1950 pak došlo k významnému posunu – nově zřízený státní úřad pro věci církevní, řízený Alexejem Čepičkou, dal svolení k rozšíření Plzeňské ulice za následujících podmínek: 1. Posunutí bude schváleno regulační komisí; 2. Pozůstatky zesnulých budou pietně přeneseny a pochovány na zachované části hřbitova. Pozůstatky význačných osob z doby národního obrození pak budou pochovány každý v samostatném hrobě a na jejich hrobech ponechány původní pomníky; 3. Vlastní hřbitovní plocha bude architektonicky a sadově upravena; 4. Kaple sv. Rocha bude zbourána a následně postavena na jiném místě až po přesném zaměření, ofotografování a odlití význačných jejích částí – a to vše pouze v případě, že ji nebude možno posunout na jiné místo.[P63] Přestože nebylo o ničem definitivně rozhodnuto, podnikl technický referát ÚNV spolu s ONV Praha 16 již v první polovině roku 1950 některé praktické kroky. Na hřbitově bylo vytyčeno území, které mělo padnout za oběť rozšíření Plzeňské ulice, a v něm byly vykáce-

ny stromy, které by zasahovaly do budoucí vozovky a chodníku. Kromě toho byl archivář a historik Václav Vojtíšek požádán o vypracování seznamu význačných osob, které jsou na tomto území pohřbeny.[32]

Památkový úřad a Klub se aktivně snažily nastalou situaci zvrátit. Proti jejich opakovaným intervencím ve prospěch Malostranského hřbitova si ONV Praha 16 dokonce přizval na pomoc odbory smíchovských závodů. V dopise plánovacímu referátu ÚNV z 23. 6. 1950 píše: „*Úprava Malostranského hřbitova s rozšířením Plzeňské třídy na úkor stávající ohradní zdi jest dlouholetým a odůvodněným požadavkem veřejnosti Prahy 16 a Prahy 4* [tehdy Košíře, pozn. autorky]. *Vleklost případu byla zaviněna nepochopením dřívějších správních, památkových a církevních úřadů, jimž pravděpodobně nebyla výstrahou různá dopravní neštěstí, způsobená úzkým profilem přilehlé a silně frekventované vozovky Plzeňské třídy a jimž nezáleželo na pietní úpravě zpustlého a zanedbaného hřbitova, ve kterém žalostně trouchnivějí ostatky buditelů našeho národa. A tak teprve až v poslední době na základě správného pochopení církevních a správních úřadů bylo docíleno toho, že technický a plánovací referát ÚNV na podkladě sebraného písemného materiálu rozhodly, aby vozovka byla rozšířena, ohradní zeď zbořena a plocha hřbitova pietně sadově upravena. Úprava byla zařazena do akce 5M*[33] *a s přípravnými pracemi bylo již započato. Obvodní národní výbor v Praze 16 protestuje proto co nejrozhodněji proti novým zásahům Klubu za starou Prahu, které neodůvodněně a nezodpovědně chtějí zmařiti tuto akci tak těžce získanou, a znovu se plně staví za požadavky Národní fronty a smíchovského dělnictva, uvedené v nově předložených resolucích.*“ Zachoval se nejen tento dopis, ale i zmíněné rezoluce s razítky závodních organizací ROH všech velkých smíchovských závodů.[P63]

Na 24. června 1950 svolal technický referát ÚNV poradu, na které bylo projednáváno rozšíření Plzeňské ulice z dopravního a památkového hlediska. Na poradě byl mimo jiné předložen alternativní návrh na řešení dopravy v Plzeňské ulici přijatelný z památkového hlediska. Tento návrh vznikl na půdě Klubu, vypracoval jej architekt František Thoř a na poradě jej předložil architekt Bohumil Hypšman (členové Domácí rady).[P64] V návrhu se počítalo s přeložením tramvajových kolejí k severní zdi hřbitova a se zachováním automobilové dopravy ve směru z centra, zatímco automobilová doprava do centra by byla přesunuta na komunikaci na jižní straně od hřbitova, tedy podobně jako je tomu dnes, a to vše za předpokladu, že bude opět otevřen průchod hřbitovem pro pěší. Severní zeď při Plzeňské ulici by se tedy nemusela bourat. Návrh byl prodiskutován, ale dohody nebylo dosaženo. SPÚ se vzápětí obrátil na úřad předsednictva vlády. V dopise podrobně popsal zmíněný plán Klubu. Opakoval, že rozšíření Plzeňské ulice na úkor hřbitova je z hlediska památkové péče nepřijatelné. Dále SPÚ protestoval proti záměru vyrovnat výškový rozdíl mezi úrovní vozovky Plzeňské ulice a hřbitova svahem místo zdí. Také důrazně upozornil, že podle platného regulačního plánu je hřbitov chráněná památka.[P39, P63] V tomto ohledu se však mýlil, neboť platný regulační plán z roku 1929 určil plochu Malostranského hřbitova jako veřejnou zeleň. Jak již bylo zmíněno, v roce 1939 byl sice předložen nový regulační plán, podle kterého se měl Malostranský hřbitov stát přírodní památkovou rezervací,

32 Vojtíškův seznam obsahuje 26 jmen z celého hřbitova a byl převzat SPÚ 23. 10. 1950.[P39]

33 Akce 1. pětiletky – 5 miliard na podporu zvelebení měst a obcí.

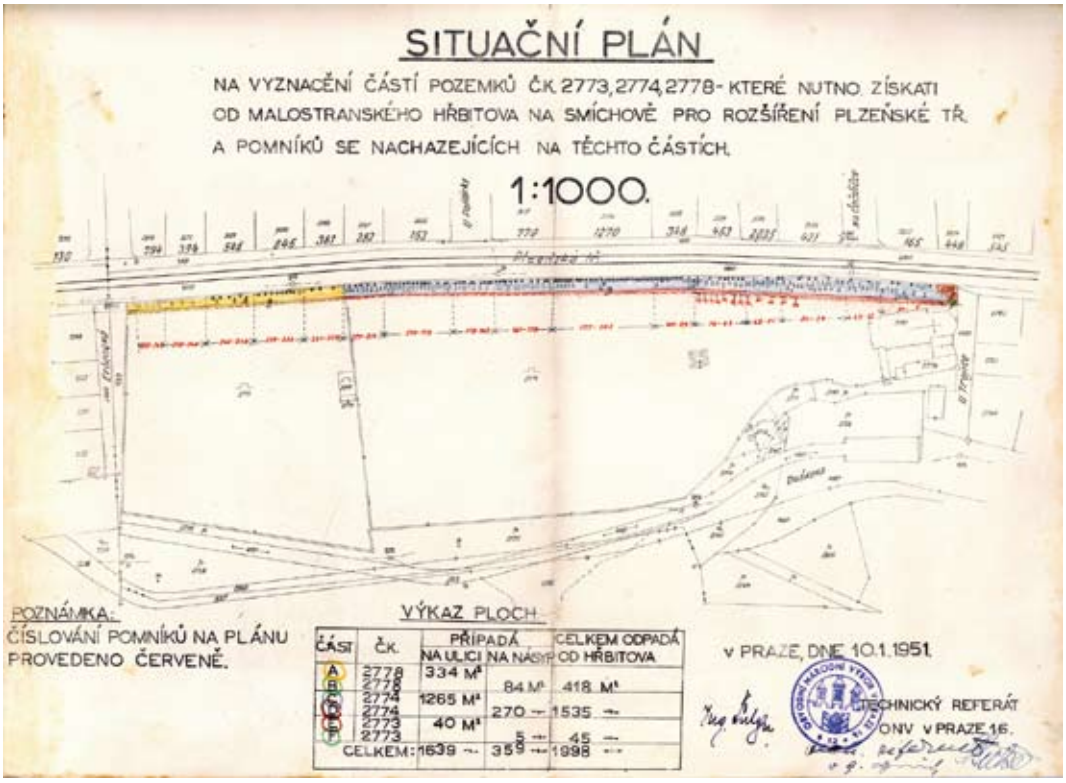

Obr. 18. *Situační plán z ledna 1951 se zakreslením plánovaného rozšíření Plzeňské ulice. (AMP, Stavební odbor NV hl. města Prahy, inv. č. 837, k. 139)*

k jeho schválení ale v důsledku okupace již nedošlo. Protesty proti zamýšlenému okrajování hřbitova tak v regulačním plánu nenašly tolik důležitou oporu. Přes nesouhlasné stanovisko SPÚ rozhodl technický referent ÚNV Václav Kolátor[34] krátce po poradě 24. června 1950, že stávající ohradní zeď hřbitova bude zbořena a Plzeňská ulice rozšířena tak, aby provoz v ní zůstal obousměrný. Výškový rozdíl mezi hřbitovem a ulicí měl být vyrovnán svahem. Stalo se tak se souhlasem plánovacího referátu ÚNV.[P39]

Dnem 10. ledna 1951 je datován situační plán vypracovaný technickým referátem ONV Praha 16, na kterém je již vyznačeno plánované rozšíření Plzeňské ulice. Do tohoto plánu je zanesena poloha 252 očíslovaných objektů (pomníků, desek a křížů), které se nacházely v území dotčeném plánovaným rozšířením Plzeňské ulice. K plánu je přiložen jejich jmenný soupis. Na plánu je rovněž uvedeno, že v důsledku rozšíření Plzeňské ulice bude hřbitov zmenšen o plochu o celkové výměře 1 998 m², z toho na uvažovaný násyp (svah) připadne celkem 359 m².[P52] Jedná se o stejný plán a seznam, který je také vlepen do výše zmíněného alba s 69 dokumentačními fotografiemi, uloženého v Archivu hl. města Prahy. Na fotografiích v albu je patrné, že všechny pomníky a desky, kterých se mělo dotknout rozšíření Plzeňské ulice, byly popsány bílými čísly korespondujícími s uvedeným seznamem.

34 Jedná se o známého architekta Václava Kolátora, který projektoval plavecké bazény, např. stadion pod Barrandovem, viz též https://lam.litomysl.cz/architekt/1-vaclav-kolator, vyhledáno 12.11. 2020.

Obr. 19. *Očíslované náhrobky u severní zdi. Zachovaly se pomníky Johanna A. Ehlera č. 164, Augusty Kubin č. 158 a deska Roberta Platzera č. 162. Velký litinový náhrobek rodiny von Čzastalowitz č. 161 byl rozbit. (AMP, sign. IV 92_40)*

Dne 13. února 1951 se na Malostranském hřbitově konalo komisionální řízení o zrušení části hřbitova dotčené rozšířením Plzeňské ulice. Předcházela mu výzva ONV Praha 16, aby se majitelé označených objektů přihlásili a určili, jak se má naložit s pomníky a s ostatky pohřbených.[35] Ze zápisu o jednání komise shrnujeme: Zástupkyně SPÚ ing. Olga Vlčková po obšírném zdůvodnění vyslovila nesouhlas se zrušením severní části hřbitova a předala seznam 60 uměleckohistoricky cenných a historicky významných pomníků a desek, které je nutno zachovat a přemístit. Zástupce Archivu hl. města Prahy prohlásil, že jako památkář zásadně nemůže souhlasit se zničením památkového objektu z doby baroka a empíru. Požadoval, aby bylo zajištěno alespoň zaměření a ofotografování kaple sv. Rocha, ofotografování náhrobků na jejich původním místě a pietní přenesení všech náhrobků, které byly označeny jako památkově hodnotné. Zástupci technického referátu ÚNV kromě jiného uvedli, že kaple sv. Rocha byla již zaměřena a ofotografována. Pro pochopení reálné situace je důležité prohlášení jednoho z přítomných zástupců technického referátu ÚNV, že úprava komunikace a s tím související práce na hřbitově jsou zařazeny do akce 5M na rok 1951. Předpokládá

35 Na výzvu ONV Prahy 16 reagovali například potomci Františka a Jany Veselých. Dr. Veselá na schůzi Domácí rady 20. 4. 1955 vzpomíná, že úřady jí ochotně vyhověly, když si přála přemístění desek svých prarodičů ze zbourané zdi. Desky byly skutečně zachovány a osazeny na zeď u Erbenovy ulice, kde se dodnes nachází.

se, že brigádnicky bude zajištěno zboření ohradní zdi, dále výpomoc při zboření kaple, při exhumacích a při zřízení vyrovnávacího náspu. Uvedl, že do naplánovaných nákladů by nebylo možné zahrnout výdaje na přemístění 60 navrhovaných pomníků a desek, a proto bude třeba důkladně zvážit jejich počet a případně zajistit na jejich přemisťování finanční prostředky.[P39]

ONV Praha 16 neztrácel čas a hned téhož dne na své schůzi rozhodl o zrušení části hřbitova dotčené budoucím rozšířením Plzeňské ulice a stanovil další postup, který lze shrnout do následujících šesti bodů:

1. Ohradní zeď bude zbořena a ulice bude rozšířena tak, aby vznikl dostatečný prostor vedle tramvajového tělesa, umožňující obousměrný dopravní provoz.

2. Vlastní hřbitov bude sadově upraven na otevřený kulturní sad, ve kterém budou soustředěny všechny umělecky a historicky cenné pomníky, kříže a desky s tím, že bude zachována původní dispozice hřbitova.

3. Po odstranění umělecky a kulturně historicky nehodnotných pomníků budou pozůstatky z hrobů pietně uloženy ve společném hrobě. Hroby a pozůstatky význačných osobností budou přeneseny na jiné místo hřbitova.

4. Výškový rozdíl mezi hřbitovem a rozšířenou Plzeňskou ulicí bude vyrovnán svahem s patřičnou sadovou úpravou a schodištěm vedoucím z ulice do sadově upraveného hřbitova.

5. Kaple sv. Rocha bude, pokud možno, znovu postavena na jiném místě hřbitova, a to po přesném zaměření a ofotografování všech částí, odlití jednotlivých architektonických článků a po přenesení částí, které se přenést dají.

6. Od Plzeňské ulice bude hřbitov oddělen živým plotem a osazen lavičkami tak, *„aby se stal vyhledávaným místem osvěžení a odpočinku celé veřejnosti“*.[P52]

Ačkoliv je v textu opakovaně používán termín hřbitov, z formulací jasně plyne, že prostor měl ztratit hřbitovní charakter a proměnit se ve veřejný park, ve kterém budou vhodně rozmístěna vybraná sochařská díla, v tomto případě hodnotné historické náhrobky. S tímto záměrem pak zřejmě souviselo, že jakožto veřejný park neměl být od ulice oddělen zdí. Všimněme si také bodu 3, kde se hovoří o odstranění nehodnotných pomníků – toto byl zásadní rozdíl oproti 20. letům, kdy se naopak úzkostlivě dbalo na to, aby se zachovaly všechny náhrobky a desky, a to i ty, které mohly být skryty ve starém zdivu.

Klub Za starou Prahu, který nebyl na komisi 13. února pozván, na její usnesení okamžitě reagoval. Úřadu předsednictva vlády a technickému referentu ÚNV arch. Kolátorovi zaslal dopis, ve kterém uvádí, že ačkoliv byli na dřívějších poradách *„svědky ujišťování o pietním přenesení všech náhrobků, o bezvadné úpravě celého hřbitova a nebylo zamítáno ani přenesení či přesunutí celé kaple sv. Rocha“*, na jednání zmíněné komise se ukázalo, že nebylo pamatováno na financování žádné z těchto akcí a že k dispozici jsou pouze prostředky na nejnutnější úpravy rozšiřované komunikace. Klub proto žádal o zajištění prostředků na přemístění a konzervování všech náhrobků, které vyberou památkové instituce. Nabídl také vypracování vlastního seznamu hodnotných náhrobků a návrhu na nové uspořádání hřbitova.[P39]

Na nejbližší schůzi Domácí rady 21. února referoval dr. Wirth o šetření, které provedli zástupci Klubu přímo na hřbitově. Do seznamu objektů při severní zdi, které by bylo žádoucí

zachovat, vybrali bez rozdílu všechny desky osazené na zdi s tím, že ty, které by nebyly přemístěny na jiné místo na hřbitově, by mohly být umístěny do lapidária. Z pomníků, které lze datovat do šedesátých let 19. století a starších, vybrali ty, které nebyly pouhými torzy. Klub pověřil architekta Thoře vypracováním technického plánu nového uspořádání pomníků a desek.[P64]

O dva měsíce později, 19. dubna 1951, se na Malostranském hřbitově sešla další komise, která měla s konečnou platností označit objekty určené pro přemístění z rušené části hřbitova. Na jednání komise byli pozváni zástupci SPÚ, technického referátu ÚNV, technického referátu ONV Praha 16, Státního úřadu pro věci církevní, arcibiskupské konsistoře a referátu pro lidovou správu věcí církevních. V té době měl již Klub připravený soupis všech náhrobků ohrožených rozšířením Plzeňské třídy a podrobné plány pro jejich přemístění, které s předstihem předal technickému referátu ÚNV a SPÚ.[P39] Bylo v nich opět využito úřední očíslování podle již zmíněného seznamu vypracovaného ONV Praha 16 (objekty č. 1–252). Jednotlivé objekty v seznamu byly ohodnoceny stupnicí I až III a u většiny byly uvedeny další podrobnosti, jako autorství náhrobku, datace, sloh, význačný rys náhrobku či význam pohřbeného. V plánu jsou všechny náhrobky a kříže navrhované k přesunutí umístěny podél nové zdi, desky pak osazeny na ni. Klub navrhoval zachovat 15 hrobek či pomníků s obrubami, 57 pomníků volně stojících, 9 pomníků vázaných na současnou zeď z roku 1928, 6 železných křížů a 125 desek osazených na zdi, celkem tedy 212 položek. Avšak vzhledem k tomu, že návrh počítal s postavením zdi a se zachováním a přemístěním velkého počtu objektů, neměl vůbec šanci uspět. Přímo na jednání 19. dubna, kam arch. Thoř donesl zmíněný plán a dva exempláře soupisu náhrobků, byl pouze přijat mírně korigovaný návrh SPÚ, v němž se konečný počet náhrobků určených k záchraně snížil z původně navrhovaných 60 na 58. Člen domácí rady dr. Vaněček, který byl jednání komise přítomen, později konstatoval, že *„o všech námi doporučených 200 pomnících se vůbec nedalo mluvit“*. Znovuvybudování ohradní zdi bylo opět zamítnuto. Klub se ale ještě nevzdával, přednesl osobně své návrhy arch. Kolátorovi a snažil se, aby byl alespoň ustanoven odborný dohled nad přenášením pomníků. Klub navrhoval bývalého archiváře zádušního úřadu a svého člena Josefa Füssela,[36] což bylo přislíbeno, ale přes opakované urgence k jeho pověření dohledem nad přemisťováním pomníků zřejmě nedošlo.[P64, P39]

Přibližně ve stejné době vznikl plán rekonstrukce Malostranského hřbitova po rozšíření Plzeňské ulice, pod kterým je podepsán vedoucí technického referátu ÚNV arch. Kolátor. Ačkoliv se jedná o plán ve velkém měřítku 1 : 200, je v podstatě jen orientační a neupřesňuje konkrétní rozmístění náhrobků po jejich přesunu. Pouze poblíž prostranství u Thunova pomníku se nalézá nápis *„Řada přenesených českých buditelů“* a na novém hřbitově na severní straně poblíž dělící zdi nápis *„Porůznu umístěné umělecky cenné pomníky z míst rozšiřované třídy“*. Severně od Thunova pomníku je pak zakreslen podlouhlý obdélník s nápisem *„Přenesené společné hroby“*. Repliku kaple sv. Rocha navrhuje autor umístit k jižní zdi kostela Nejsvětější Trojice. Podrobněji jsou zakresleny pouze řezy navrhovaného svahu, proti

36 Josef Füssel byl od roku 1924 zaměstnancem a posléze archivářem zádušního úřadu a zabýval se pořádáním tamního archivu. V roce 1929 publikoval v *Národních listech* článek o významných osobnostech pohřbených na Malostranském hřbitově a také napsal několik článků o funerální plastice.

kterému opakovaně vystupovali památkáři.[P39] SPÚ proti tomuto návrhu opět argumentoval mj. tím, že je třeba respektovat charakter uzavřeného hřbitovního prostoru a kromě toho by vyrovnání úrovně vozovky a terénu hřbitova svahem zabralo větší část hřbitova než bylo zakresleno v situačním plánu vypracovaném ONV Praha 16 z ledna 1951. SPÚ proto znovu požadoval vybudování nové opěrné zdi a oddělení Plzeňské ulice od hřbitova zdí vysokou cca 110 cm a doporučil zvážit návrh vypracovaný Klubem.[P39]

Exhumace zadané Pohřební službě hl. města Prahy byly zahájeny v dubnu 1951 a v téže době byly dvěma kamenickým závodům zadány přesuny pomníků a desek a přidružené kamenické práce.[P39, P52] (Například pro přenesený obelisk Caspara Royka byl vytvořen podstavec, neboť obelisk byl předtím osazen ve výklenku zdi a žádný podstavec neměl, k hrobu spisovatele G. Pflegra-Moravského byla zhotovena kamenná obruba, kterou původní hrob neměl, atd.) Když na schůzi Domácí rady dne 2. 5. 1951 referoval tehdejší jednatel Klubu a konzervátor státní památkové péče Josef Mayer o stavu hřbitova, konstatoval, že jedna z nejcennějších soch, pomník rodiny Panzkých byla v pořádku přenesena, došlo však k rozbití litinového náhrobku (rodiny Sebastiani von Czastalowitz, který byl na seznamu SPÚ i Klubu) a části desek.[P64]

Stavební obvod č. 110 Smíchov-Malostranský hřbitov, po jehož zřízení bylo teprve možno z právního hlediska přistoupit k navrhovaným změnám, byl ÚNV vyhlášen v květnu 1951. Na severní straně byl vymezen Plzeňskou ulicí, na západě Erbenovou ulicí, na východě ulicí U Trojice a na jihu hranicí rovnoběžnou s Plzeňskou ulicí přibližně ve vzdálenosti 150 m od Plzeňské ulice – zhruba tedy kopíroval hranici Malostranského hřbitova. Jednou z výslovně uvedených podmínek v důvodové zprávě k příslušné vyhlášce bylo, že zbývající část hřbitova, tj. tu, která nebude zrušena, je nutno od rozšířené Plzeňské ulice oddělit novou opěrnou zdí a že *„přemístění náhrobků z části dotčené rozšířením Plzeňské třídy nutno provésti ve shodě se Státním památkovým úřadem“*. Vyhláška nabyla platnosti počátkem června 1951.[P56, P39] Krátce poté, 26. června 1951, ministerstvo stavebního průmyslu svolalo poradu, na které byly zjišťovány požadavky veřejné správy pro vydání pokynů k zastavovacímu plánu. Na poradě se především řešila otázka stavby nové ohradní zdi u Plzeňské ulice a opět nedošlo k dohodě. Zástupci památkářů ze zmíněných důvodů trvali na zdi a upozorňovali také na to, že při variantě „svah“ by se musela zlikvidovat řada náhrobních desek dosud osazených na zdi, zatímco v případě postavení zdi by se na ni desky mohly zpátky osadit a také by k ní mohly být opět rozmístěny náhrobky. Zástupci komunikačního oddělení ÚNV a zástupci ONV Praha 16 však trvali na provedení svahu, protože stavba zdi by podle nich oddálila vlastní úpravu komunikace. Dále argumentovali absencí finančních prostředků pro její postavení a také tím, že kdyby se materiál získaný při úpravách neukládal do svahu, ale odvážel pryč, zvýšily by se náklady celé akce.[P39]

V srpnu 1951 vydalo ministerstvo stavebního průmyslu pokyny pro pořízení zastavovacího plánu, ve kterých je opět výslovně uveden požadavek oddělit plochu hřbitova od Plzeňské ulice zdí a vypracovat podrobný plán vnitřní úpravy hřbitova. Ministerstvo také požadovalo, aby byl současně vypracován návrh na propojení Duškovy a Vrchlického ulice podél jižní strany hřbitova.[P63] K vypracování zastavovacího plánu byl vyzván projekční ateliér Stavebního podniku hl. města Prahy již v srpnu 1951, oficiální pověření však obdržel až v říjnu.[P56]

Přesto byla již v létě 1951 ohradní zeď při Plzeňské ulici odbourávána a náhrobky stojící při ní přemisťovány dovnitř hřbitova. Počátkem září 1951 rada ONV Praha 16 na svém zasedání znovu projednala otázku stavby nové ohradní zdi a potvrdila své předchozí rozhodnutí, to jest, aby při rozšiřování Plzeňské ulice byla stávající ohradní zeď zbourána a výškový rozdíl mezi hřbitovem a vozovkou byl vyrovnán svahem – v tomto smyslu také práce dále pokračovaly.[P39, P56] Tento postup, který byl v rozporu s podmínkami platného výměru o stavebním obvodu č. 110 z června 1951, náměstek primátora hl. m. Prahy a plánovací referent ÚNV Vladimír Chamrád počátkem října 1951 opět odmítl mimo jiné s tím, že vytvořením svahu místo zídky by byla zabrána další rozsáhlá plocha památkově cenného hřbitova a byla by tak porušena jeho dispozice, nehledě k tomu, že vytvořením svahu a otevřením hřbitova by byly historicky a umělecky cenné náhrobky vystaveny riziku soustavného ničení.[P56, P39] Ani ne o měsíc později se však v dopise, kterým technický referent ÚNV pověřil projekční atelier vypracováním zastavovacího plánu, konstatuje, že z rozhodnutí plánovacího a technického referenta ÚNV zeď při Plzeňské třídě prováděna nebude.[P56] Vysvětlení tohoto překvapivého obratu lze nalézt v odpovědi plánovacího referátu ÚNV na dotaz ministerstva stavebního průmyslu z února 1952, ve kterém se píše: *„z podnětu ONV Praha 16 a místních složek Národní fronty byla otázka znovuvybudování opěrné zdi, oddělující v nové čáře uliční prostor býv. Malostranského hřbitova v Praze 16 od rozšířené Plzeňské třídy znovu přešetřena za osobní účasti náměstka primátora hl. města Prahy a plánovacího referenta ing. arch. Vladimíra Chamráda a technického referenta ÚNV ing. arch. Václava Kolátora. Ačkoliv oba uvedení zodpovědní referenti Ústředního národního výboru jsou si plně vědomi významu malostranského hřbitova, bylo oběma shodně konstatováno, že z vnitropolitických a hospodářských důvodů nelze v přítomné době přikročiti k znovuzřízení této zdi a že v důsledku toho bude nutno vyrovnati výškový rozdíl mezi úrovní hřbitova a úrovní Plzeňské třídy svahem. Tato změna dispozic bude projednána se všemi interesovanými činiteli včetně tamního resortu v souvislosti s projednáním zastavovacího plánu.“*[P56]

Ještě v listopadu se ministerstvo stavebního průmyslu obrátilo na ministerstvo vnitra s žádostí, aby zakročilo a přikázalo ONV Praha 16 dodržet podmínky dané pro zastavovací plán.[P39] Přestože koncem roku 1951 byly finanční prostředky na stavbu zdi zajištěny, ONV pokračoval v budování svahu a údajně byl *„dokonce svolán tábor lidu, aby o tom rozhodl“*.[P64, P65]

Po prohlídce hřbitova v listopadu 1951 konstatoval Josef Mayer, že náhrobky ze zrušené části hřbitova byly často instalovány na nevhodné místo, bez náležitých rozestupů a pohledové orientace. Větší část náhrobků byla nahromaděna na jižní straně mezi kostelem a Thunovým pomníkem, zatímco relativně prázdný prostor západně od Thunova pomníku zůstal nevyužit. Menší část přemisťovaných pomníků byla jen odsunuta od zdi.[P39] O tom, jak probíhaly brigády na hřbitově, si lze udělat představu ze zápisů schůzí Domácí rady Klubu: *„jeden referent ONV měl nešťastný nápad, aby školní děti pomáhaly čistit cihly a protože dostaly k tomu kladívka, otloukaly jimi plastiky; také brigádníci házeli cihly přes zeď bez ohledu na to, kam padnou.“*[P64] Za ocitování stojí i několik vět z textu Zd. Wirtha z května 1952: *„Způsob provedení této nejen technické, ale také památkové záležitosti byl přímo barbarský. Desky ze zdi vytrhány, přičemž byly částečně oloupány, náhrobky byly neodborně odtahovány*

Obr. 20. Pomník rodiny Pacher:

20a – *Stav kolem roku 1950. Foto Jaroslav Pacovský (AMP, sign. I 12753)*

20b *– Stav v roce 1952. Autor snímku neznámý. (Zdroj autorky)*

20c *– Stav v roce 2020. (Foto Pavla Vrbová)*

Obr. 21. Anonymní náhrobek od F. X. Lederera:

***21a** – Stav kolem roku 1950. Autor snímku neznámý. (AMP, sign. IV 92_53)*

***21b** – Stav v roce 1952 (výřez fotografie). Autor snímku neznámý. (Zdroj autorky)*

***21c –** Stav v roce 2020. (Foto Pavla Vrbová)*

dovnitř hřbitova, při čemž byl mnohý kámen přeražen a konečně se stalo odstraněním zdi ze hřbitova veřejné rejdiště mládeže.“[P39] Nicméně je třeba konstatovat, že až na jednu desku a výše zmíněný pomník rodiny Sebastiani von Czastalowitz byly tehdy objekty označené SPÚ (36 pomníků a 22 desek) skutečně přemístěny a dnes je na hřbitově najdeme. Jedna z nejcennějších soch – truchlící jinoch od F. X. Lederera – byla v roce 1951 přemístěna také, daleko později ji však někdo odcizil (viz obr. 21c). Desky ze seznamu SPÚ byly nově osazeny na ohradní zeď u Erbenovy ulice a na zídku oddělující starou a novou část hřbitova. Zatím není známo, co se stalo s většinou pomníků a desek, které na seznamu SPÚ uvedeny nebyly. Ze 114 náhrobků a náhrobních desek na zemi zdokumentovaných na počátku roku 1951 se jich zachovalo 50. Desky na zdi, z nichž mnohé patřily k nejstarším památkám, dopadly ještě hůře – ze 126 jich zůstalo jen 30. Velmi brzy se také naplnila obava, že po zboření ohradní zdi a otevření prostoru hřbitova budou náhrobky vystaveny soustavnému ničení. K rozsáhlému vandalskému útoku došlo v noci z 15. na 16. března 1952, celkový počet zpustošených náhrobků a soch dosáhl počtu 68.[P66]

Krátce před touto událostí uzavřeli pracovníci projekčního ateliéru Stavebního podniku hl. města Prahy předmájový socialistický závazek, ve kterém se zavázali vypracovat návrh na pietní úpravu Malostranského hřbitova. V odůvodnění mimo jiné uvádějí, že při *„provádění prací, spojených s rozšířením Plzeňské třídy na severní straně Malostranského hřbitova (odbourání zdi atd.) a zamýšlených úpravách na jižní straně, dostala se tato památka do přesmutného stavu. Jako architekti cítíme, že nelze se omeziti jen na technické zvládnutí úkolu, ale že je nutno zamysleti se i nad kulturním posláním tohoto odkazu minulosti“*. Obsahem závazku bylo zjištění současného stavu, jeho zakreslení s vyznačením všech historicky a památkově cenných objektů a návrh úpravy prostoru na Památník národních buditelů.[P63] Architekti projekčního ateliéru, kteří uzavřeli závazek, byli postaveni před úkol, ke kterému potřebovali odbornou pomoc. Vedoucí projekčního ateliéru Adolf Kuthan se v dubnu spojil s Domácí radou Klubu a informoval ji, že pracovníci ateliéru již provádějí průzkum a pracují na mapovém podkladu. Domácí rada ho odkázala na nedávný Thořův návrh na úpravu hřbitova a na svůj výše zmíněný seznam s klasifikací náhrobků, ten se však týkal pouze odříznuté části hřbitova. Pro zbytek hřbitova doporučila rada čerpat z publikací Jarmily Blažkové[P67] a Michala Sokola a upozornila ho také na Josefa Füssela jakožto prvotřídního znalce hřbitova.[P65]

Projekční ateliér se s prosbou o vypracování klasifikace náhrobků a označení významných hrobů obrátil také na SPÚ, zvláště pak pro jižní hranici, která sice byla ještě netknutá, ale výhledově měla být rovněž vyňata ze hřbitovní plochy. K tomu účelu ateliér zaslal SPÚ plány současného stavu Malostranského hřbitova; na jednom z nich byly označeny hroby na jižní straně ohrožené rozšířením Vrchlického ulice.[P39] V časové tísni nakonec pracovníci ateliéru na vyjádření SPÚ nečekali, sami očíslovali a ofotografovali pomníky na hřbitově a s pomocí publikací J. Blažkové a M. Sokola provedli jejich průzkum a zhodnocení po stránce historické a estetické.

V dubnu se arch. Kuthan se spolupracovníky zúčastnili schůze Domácí rady Klubu a představili dvě varianty úpravy Malostranského hřbitova. Prvá vycházela z původní empírové dispozice hřbitova, druhá byla řešena jako park s galerií plastik. Domácí rada doporučila

první variantu, kterou považovala z památkového hlediska za šetrnější. Klub se na této schůzi usnesl, že by bylo vhodné zapojit do celé záležitosti více veřejnost. Kromě osvěty v novinách navrhoval osvětu ve školách s tím, že některá ze smíchovských škol by mohla převzít nad hřbitovem patronát.[P65]

Návrh projekčního ateliéru na úpravu Malostranského hřbitova a zastavovací plán byly projednávány na poradách svolaných plánovacím referátem ÚNV ve dnech 31. 7. a 15. 8. 1952.[P56] Na první poradě nejprve arch. Kuthan předložil plány a odůvodnil navrhované úpravy Malostranského hřbitova, zejména ty, které se týkaly oblasti podél Plzeňské ulice. Prohlásil, že nevidí jiné uspokojivé řešení než upravovaný prostor ohradit novou zdí. Zástupci památkářů a ministerstva stavebního průmyslu se vyslovili pro postavení zdi, proti byli jako obvykle zástupci ONV Praha 16. Závažnou stížností přednesenou na poradě dále bylo, že je zasypávána mnohem větší část hřbitova, než bylo původně dohodnuto. Totiž usnesení z 24. dubna, podle kterého měla pata svahu zasahovat maximálně do stanovené regulační čáry, aby bylo v budoucnu možno vystavět zeď, bylo vědomě porušováno tak, aby svah měl v regulační čáře svůj vrchol. Na závěr porady byl projekční ústav požádán, aby návrh doplnil alespoň skicou, z níž by byl patrný rozdíl v řešení „zeď" versus „svah".[37] Zástupce plánovacího referátu ONV Praha 16 pak žádal, aby byl návrh předložen radě ONV. Počátkem srpna rada ONV skutečně návrh projednala a setrvala na svém původním stanovisku, tj. aby vyrovnání úrovně rozšířené Plzeňské ulice a hřbitova bylo provedeno svahem a nikoliv zdí.[P56]

Na poradě 15. 8. 1952 byl projednáván návrh zastavovacího plánu. Projekční ateliér předložil alternativní řešení beze zdi u Plzeňské ulice. Pouze v úseku mezi kostelem a vchodem u Thunova pomníku iniciativně navrhl místo svahu opěrnou zídku cca 90 cm vysokou, která by však nesahala nad úroveň Plzeňské ulice. Následující debata opět potvrdila, že se názory protivníků nezměnily. ONV Praha 16 nadále trval z úsporných důvodů na řešení v podobě svahu a k němu se přiklonil i technický referát ÚNV. Ministerstvo stavebního průmyslu a památkáři znovu požadovali vybudování zdi po celé délce. Problematiku výstižně shrnul zástupce ministerstva školství, věd a umění architekt Břetislav Štorm,[38] který konstatoval, že jsou možná dvě řešení: 1. Hřbitov bude zachován pokud možno se všemi znaky svého založení, se všemi náhrobky a uzavřen jednoduchou nečleněnou zdí, pokud možno kamennou. 2. Hřbitov bude úplně zrušen a jeho plocha přeměněna pro rekreační účely jako otevřený prostor mezi dvěma živými komunikacemi. Kompromisní řešení není možné. Upozornil mimo jiné na to, že pro úpravu hřbitova nelze použít běžných norem tzv. sadových úprav a že je nutno navázat co nejtěsněji na dispozici historického hřbitova. Požadoval také vysvětlení, kam byly uloženy dosud odstraněné náhrobky.[P56]

Vzhledem k tomu, že rozporná stanoviska přetrvávala, čekalo se na rozhodnutí vládního výboru pro výstavbu hlavního města Prahy. Ten, navzdory písemnému doporučení plánovacího referátu ÚNV zbudovat nízkou zídku a neprodleně zastavit práce, které jsou v rozporu s tímto návrhem,[P63] dne 24. září 1952 na schůzi řízené předsedou vlády Antonínem Zápotockým, od roku 1950 čestným členem Klubu (sic!), rozhodl, aby byl mezi Plzeňskou

37 Řešení se svahem je zakresleno do čtyř fotografií, které se zachovaly v IPR. Na nich se pod poloprůhlednou vrstvou svahu naskýtá pohled na tehdejší pozůstatky zbořené zdi. Tyto fotografie – skici vznikly pravděpodobně na základě žádosti vzešlé z porady 15. 7. 1952.

38 Viz https://cs.wikipedia.org/wiki/B%C5%99etislav_%C5%A0torm, vyhledáno 12. 11. 2020.

Obr. 22. *Řešení „svah" zakreslené do fotografie, 1952. (IPR)*

ulicí a hřbitovem vytvořen svah a osázen živým plotem. Vládní výbor zároveň uložil ministru školství, věd a umění a náměstku primátora a vedoucímu plánovací referátu ÚNV, aby urychleně vyřešili celkovou úpravu hřbitova. O měsíc později, dne 11. října 1952, bylo na poradě v Městské plánovací komisi rozhodnuto, že na horní straně svahu má být natažen plot z drátěného pletiva a z obou stran, včetně celého svahu, osázen keři.[P63] Ještě v říjnu 1952 obdržel projekční ateliér pokyn k opravě zastavovacího plánu včetně zpracování nové úpravy hřbitova. Nová verze zastavovacího plánu, tentokrát již finální, byla předána Městské plánovací komisi koncem roku 1952, která ho počátkem roku 1953 předložila k potvrzení ministerstvu stavebního průmyslu.[P56]

Z dochovaného zastavovacího plánu vyplývá, že na jih od kostela mělo být dětské hřiště s brouzdalištěm. Přízemní domek u kostela měl být adaptován na příslušenství hřiště a hřbitova (WC a skladiště). Ve středu mladší části hřbitova zhruba v místech centrálního kříže byla navrhována kašna a lavičky. Zastavovací plán dále obsahoval oproti platnému regulačnímu plánu změny všech čtyř hranic předmětného území, tj. Malostranského hřbitova a přilehlých ulic: 1. Rozšíření Plzeňské ulice na 20 m (tj. zabrání části hřbitova na vozovku). 2. Přímočaré propojení Vrchlického a Duškovy ulice – od Erbenovy ulice až ke kostelu, navrhovaná šíře 37 m včetně 8 m pro pouliční elektrickou dráhu, což opět znamenalo podstatný zásah do hřbitovního území, ztrátu další asi čtvrtiny jeho plochy. 3. Rozšíření Erbenovy ulice ze 7 m na

12 m – měřeno od stávající zástavby, tedy opět na úkor hřbitova. 4. Rozšíření ulice U Trojice z 9–10 m na 14 m, tentokrát na úkor existujícího zastavění.[P56] Kromě rozšíření Plzeňské ulice se záměry dále oklestit území hřbitova bohudíky neuskutečnily. Rovněž zástavba v ulici U Trojice i dříve zmíněný domek hlídače hřbitova čp. 164, který stál v území projektovaného prodloužení Vrchlického ulice, byly ušetřeny a stojí dodnes.

Než se pustíme do líčení dalších událostí, podívejme se blíže na (nerealizovaný) návrh úpravy Malostranského hřbitova na Památník národních buditelů, který vypracoval projekční ústav na jaře 1952. Návrh sestával celkem z devíti částí: 1. Stav náhrobků a porostu začátkem roku 1952. 2. Zhodnocení pomníků a hrobů. 3. Návrh úpravy Malostranského hřbitova. (Plány 1. – 3. byly provedeny v měřítku 1 : 200.) 4. Pohledové řešení. 5. Studie oddělení ulice a hřbitova. 6. Vnitřní perspektivy. 7. Celkový pohled. 8. Fotografie pomníků. 9. Průvodní zpráva se situací v měřítku 1 : 1 000 a seznamem pohřbených zasloužilých a vynikajících osobností.[39]

Pro představu, jak vypadal Malostranský hřbitov po zbourání zdi u Plzeňské ulice a přemístění pomníků, poslouží dobře plán č. 1, více informací ale poskytuje plán č. 2 (Zhodnocení pomníků a hrobů), který je podrobnější. Hřbitovní plocha je na něm přehledně rozdělena na 18 sektorů (11 na staré a 7 na nové části hřbitova) a objekty (náhrobky, hroby a desky) jsou očíslovány od 1 do 778. V číslování jsou však mezery, takže je v plánu očíslováno pouze 751 objektů. V tomto počtu je ale zahrnuto asi šest desítek v té době již neexistujících hrobů význačných osob, jejichž místa jsou na plánu rovněž zakreslena a očíslována (např. místo hrobu rodičů Jana Nerudy). Jednotlivé objekty jsou na plánu barevně označeny s ohledem na uměleckou hodnotu. Jsou rozděleny podle charakteristických znaků do čtyř období – empír, přechodné období, nazarénský směr a historizující období – a v rámci těchto období pak roztříděny na prvořadé, výtvarně hodnotné, řemeslně hodnotné a na objekty bez výtvarné i řemeslné hodnoty. Z předchozího již víme, že tuto klasifikaci vypracovali sami pracovníci projekčního ateliéru s přihlédnutím k publikaci J. Blažkové *Malostranský hřbitov*.

Je otázkou, zda existoval jmenný seznam očíslovaných objektů zakreslených v plánu č. 2. Byl by to velmi cenný dokument, neboť by se z něho daly vysledovat přesuny objektů ze zrušené části u Plzeňské třídy a zjistit, k jakým ztrátám došlo při bourání zdi a přesunech v roce 1951. Ze seznamu bychom také mohli získat přehled, o co byl hřbitov ochuzen při devastaci v následujících desetiletích. Vzhledem ke krátké době, kterou měli pracovníci projekčního ateliéru na vypracování návrhu, se spíše zdá, že jmenný seznam všech náhrobků a desek na hřbitově neexistoval. Pokud však ano, pravděpodobně na něm spolupracoval Josef Füssel. Jisté je zatím jen to, že soupis význačných osob pohřbených na Malostranském hřbitově, který je přiložen k průvodní zprávě, vypracoval právě on.[P63]

Návrh úpravy hřbitova představuje plán č. 3, do kterého jsou zakresleny navržené přesuny nevhodně umístěných náhrobků a také je v něm navržena nová parková úprava. Byl zde i zajímavý návrh nové třídílné niky při jižní zdi (za Thunovým pomníkem), kde měly být umístěny významné figurální náhrobky Barbary Laumanové, Aloise Panzkého a náhrobek se sochou truchlícího jinocha od F. X. Lederera.

---

39 Kromě položky 4 se všechny části zachovaly ve Spisovně IPR, položka 9 (Průvodní zpráva se seznamem významných osob) také v Archivu hl. města Prahy.P63 V obou případech chybí situační plán v měřítku 1 : 1 000.

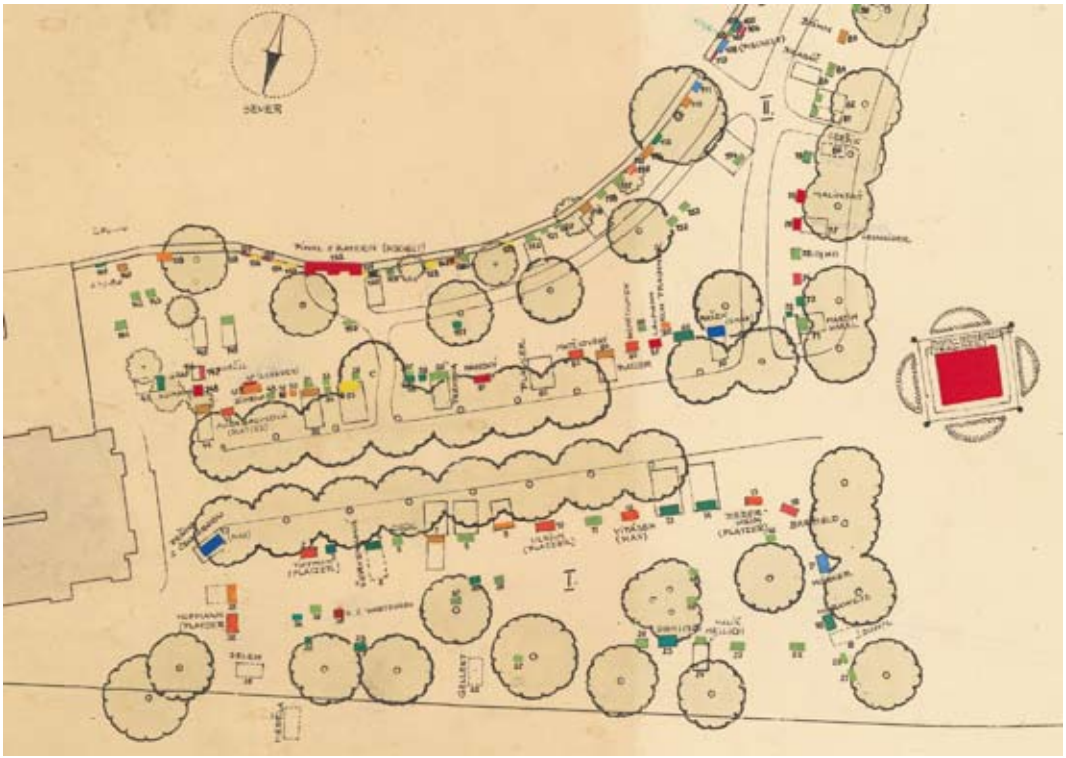

Obr. 23. *Partie mezi kostelem Nejsv. Trojice a Thunovým pomníkem, stav v r. 1952. Nejhodnotnější náhrobky z různých slohových období jsou vybarveny sytými barvami (červená, oranžová, zelená, modrá). Výřez z plánu č. 2 – Zhodnocení pomníků a hrobů. (IPR)*

Položka č. 5 (Studie oddělení ulice a hřbitova) a č. 6 (Vnitřní perspektivy) zřejmě souhlasí s osmi skicami zachovanými ve Spisovně IPR. V nich se ještě počítá s nízkou opěrnou zdí.

Položka č. 8 (Fotografie pomníků) obsahuje celkem 197 očíslovaných snímků, kontaktních kopií kinofilmového negativu, nalepených po 16 ks na stránkách sešitu A4. Čísla pod fotografiemi odpovídají umístění zobrazených objektů na plánu č. 2. Snímky byly pořízeny po zboření zdi u Plzeňské ulice a přemístění náhrobků, pravděpodobně brzy na jaře 1952. Lze jen litovat, že tato fotodokumentace hřbitova není kompletní a že na snímcích je zachycena jen část objektů, které se tehdy na hřbitově nacházely (Ze 691 objektů je zachyceno přibližně 250). Na fotografiích bohužel také není zachycena kaple sv. Rocha s okolím před definitivním zbořením v druhé polovině roku 1952.[P65]

Jak vyplývá ze zprávy technického referenta ONV Praha 16, byly v akci 5M v období od počátku roku 1952 do poloviny května 1953 mj. odstraněny základy odbourané ohradní zdi při Plzeňské ulici, dále navezen a oset trávou svah, vysázeny keře živého plotu, do dřevěných sloupků napnuto drátěné pletivo a vybudována dvě schodiště z Plzeňské ulice, jedno poblíž kostela a druhé naproti Thunovu pomníku. Kromě odborných prací bylo odpracováno 25 556 brigádnických hodin. Zpráva končí odstavcem: „*Uvedeným rozpisem jsou veškeré práce v akci 5M plánované, skončeny. Zbývá tudíž ještě pietně a architektonicky upraviti*

vlastní plochu hřbitovní v rámci investic ÚNV a rekonstrukce vozovky Plzeňské třídy, kterou t. č. provádí Pražská silniční služba a Dopravní podnik hl.m. Prahy. Teprve po dokončení této rekonstrukce bude možno dílo provedené v akci 5M v celém rozsahu přehlédnouti a zhodnotiti velikost práce vykonané pracovním nadšením smíchovského občanstva."[P63]

Jak jsme uvedli výše, vnitřní úpravou hřbitova bylo pověřeno ministerstvo školství, věd a umění a plánovací referát ÚNV. Vypracování projektu bylo zadáno skupině arch. Kuthana ze Státního ústavu pro projektování výstavby Prahy.[40] Práce na projektu však vázly – projekčnímu atelieru nebyl ještě koncem května 1953 dodán podklad pro další práci, protože V. V. Štech, který byl v listopadu 1952 pověřen posouzením plastik, nemohl vzhledem ke svému zdravotnímu stavu s prací začít. Teprve v prosinci 1953 byl zřejmě touto prací pověřen František Dvořák.[P39, P63] Kromě toho z vyjádření nově zřízené Státní památkové správy (1953–1958, dále SPS) vysvítá, že s provedením úpravy stejně nebylo možno z finančních důvodů v roce 1953 počítat.[P63] V roce 1954 byly práce na projektu dokonce zastaveny,[41] a to až do doby, než se vyřeší propojení Vrchlického a Duškovy ulice na jižní straně hřbitova, kdy teprve bude možné vypracovat řádně uvážený projekt.[P63]

Přes výstrahy i osvětovou práci ONV Praha 16 ve školách a na schůzích s občany svévolné ničení na hřbitově stále trvalo. Děti otloukaly sochy a hřbitov jim sloužil jako hřiště. V létě 1955 došlo k většímu nočnímu nájezdu, při kterém byla poškozena řada pomníků a zurážena další kříže.[P39] Ve stejné době, kdy se tato a podobná vandalství děla, je třeba vyzdvihnout činnost vlastivědného kroužku při Osvětové besedě v Košířích. Kroužek se o radu a pomoc obracel na Klub, a tak se o jeho aktivitách dozvídáme mimo jiné ze zápisů schůzí Domácí rady. Kromě písemných i ústních intervencí na nejrůznějších místech, především ve prospěch stavby nové ohradní zdi, se dobrovolníci z kroužku starali o úpravu hřbitova. Označili například hroby nasypáním nízkých rovů[P65] a pořádali vzpomínkové slavnosti na významné osobnosti pohřbené na hřbitově (K. J. Erben, Gustav Pfleger-Moravský, 1955).[P68] Nechali také zhotovit tabulku k označení předpokládaného místa hrobu manželů Duškových (1957) a za pomoci Josefa Mayera uspořádali v místnostech Osvětové besedy na Mlynářce výstavu o Malostranském hřbitovu s bohatým doprovodným programem (15. 5. – 10. 6. 1958).[P68, P69, P29] Také další kulturní instituce včetně Klubu v padesátých letech opakovaně podnikaly akce na záchranu hřbitova. Argumentace se neustále opakovala – především je třeba hřbitov oplotit a zajistit jeho uzavírání na noc. Teprve potom je možno přistoupit k definitivní úpravě hřbitova a opravě pomníků.

Vzhledem k tomu, že SPS mohla projekt na ohradní zeď zadat pouze členovi Svazu čs. architektů prostřednictvím Českého fondu výtvarných umění, jsou dva následující (a nerealizované) návrhy opatřeny razítky ČFVU. V polovině roku 1956 zadala SPS vypracování architektonického návrhu na zeď při Plzeňské ulici Bohumilu Jánskému. Jím navržená zeď byla cca 2 m vysoká, s 30cm cihlovou výplní vyzděnou mezi betonové pilíře, které byly svázané nízkou betonovou podezdívkou. Vstupy na hřbitov byly navrženy tři – jeden u kostela, druhý proti Thunovu pomníku a třetí z Erbenovy ulice, všechny s mřížovými vraty.[P39, P70]

40 1950–1953, viz http://badatelna.eu/fond/149075 a http://www.ahmp.cz/index.html?mid=46&wstyle=0&page=page/docs/vyvoj-prazske-samospravy-II-C.html, vyhledáno 12. 11. 2020.

41 V této souvislosti zmiňme, že se některých jednání o úpravě komunikace na jižní straně hřbitova účastnilo ministerstvo národní obrany a že tato jednání byla tajná.[P39] Byl tam totiž budován velký vojenský objekt.

(Připomeňme, že v Erbenově ulici zůstala zachována zeď z roku 1928.) V polovině listopadu 1956 však ještě nebylo započato se stavbou zdi a znepokojený Klub vypracoval memorandum, které podepsalo devět kulturních institucí a také akademik Zdeněk Wirth a žádali v něm urychlení celé záležitosti.[P39] Projekt arch. Jánského odevzdaný koncem listopadu 1956 byl projednáván na komisi až v dubnu 1957, a jak se dalo čekat, ONV Praha 16 opět vznesl námitky. Uznával sice, že živý plot neposkytuje hřbitovu dobrou ochranu, ale žádal vyšší průhledný plot s podezdívkou. Plnou ohradní zeď kategoricky odmítl.[P39]

Z let 1957–1958 pochází další návrh pod hlavičkou ČFVU, opět podepsaný architektem A. Kuthanem (spoluautoři Aleš Bořkovec a Vladimír Ježek). Návrh sestával v podstatě ze dvou částí – 1. oddělení hřbitova od sousedních komunikací a 2. architektonická úprava plochy hřbitova. V průvodní zprávě je podrobně popsáno ohrazení hřbitova. Na jižní straně u Vrchlického ulice se v projektu počítalo s opravou stávající zídky a na západní straně u Erbenovy ulice s opravou zdi z roku 1928. Při Plzeňské ulici byla navržena železobetonová podpěrná zídka o proměnlivé výšce v závislosti na rozdílu terénu chodníku a hřbitova (tj. projekt předpokládal odkopání nasypaného svahu), na kterou měla být postavena zeď vysoká 140 cm, na obou koncích zakončena kratšími úseky vyšší zdi. Vchody z Plzeňské ulice byly plánovány dva, jeden u kostela a druhý (provozní) na novém hřbitově. Vchod proti Thunovu pomníku měl být zrušen, čímž by se dosáhlo rozšíření ústředního prostoru, který byl zmenšen při rozšiřování Plzeňské ulice. Zeď, která by v tomto místě dosáhla ze strany hřbitova výšky 3 m, měla být využita k osazení pamětní desky se jmény významných osob pohřbených na hřbitově. Pro nejvýznamnější sochy – pomník rodiny Panzkých, Barbary Laumanové a truchlícího jinocha od F. X. Lederera – byly navrženy tři jednotlivé niky, rozmístěné tentokrát podél severní zdi. Místa již neexistujících hrobů osob významných z kulturně historického hlediska měla být označena jednotnými malými pomníčky. Se stejným pomníčkem se počítalo také v místě, kam byly uloženy ostatky z hrobů zrušených v roce 1952. Objekty na přiloženém plánu jsou opět očíslovány a je jich 698. Navrhované rozmístění pomníků sledovalo jednak jejich původní umístění, jednak vytváření skupin stejných slohových znaků a také vhodné doplnění mezer mezi původními pomníky, k jejichž přesunu nedošlo. Celkem bylo navrženo přemístění 59 pomníků a odstranění stejného počtu trosek. Z textu i plánů vyplývá, že se stále počítalo s okleštěním hřbitova na jižní straně s tím, že pomníky z dotčené části se mají s předstihem přestěhovat. Přiloženy jsou dvě varianty návrhu na pamětní desku a návrh moderní sochy od manželů Kýnových. Socha je situovaná do osy hlavní cesty mezi starou a novou částí hřbitova.[P71]

Součástí návrhu byly opět fotografie pomníků. Až na několik výjimek se jedná o tytéž záběry, které byly přílohou výše zmíněného návrhu na Památník národních buditelů v roce 1952. Tato druhá sada, tvořená 195 snímky, je v daleko čitelnějším formátu 8 x 12 cm.[P72] Fotografie jsou taktéž opatřeny čísly, většinou jinými než v návrhu z roku 1952, a pokud lze zjistit, až na malé výjimky souhlasí s umístěním příslušných objektů na plánu stavu hřbitova v roce 1957 (výtvarná hodnota pomníků – rozbor).[42]

42 Při ztotožnění fotografií pomníků s plánem velmi pomohly záznamy uložené v NPÚ, ÚOP v Praze, které pořídili Helena Čižinská (tehdy Smetáčková) a Jan Čeřovský na Malostranském hřbitově koncem 60. let. Viz rovněž P85.

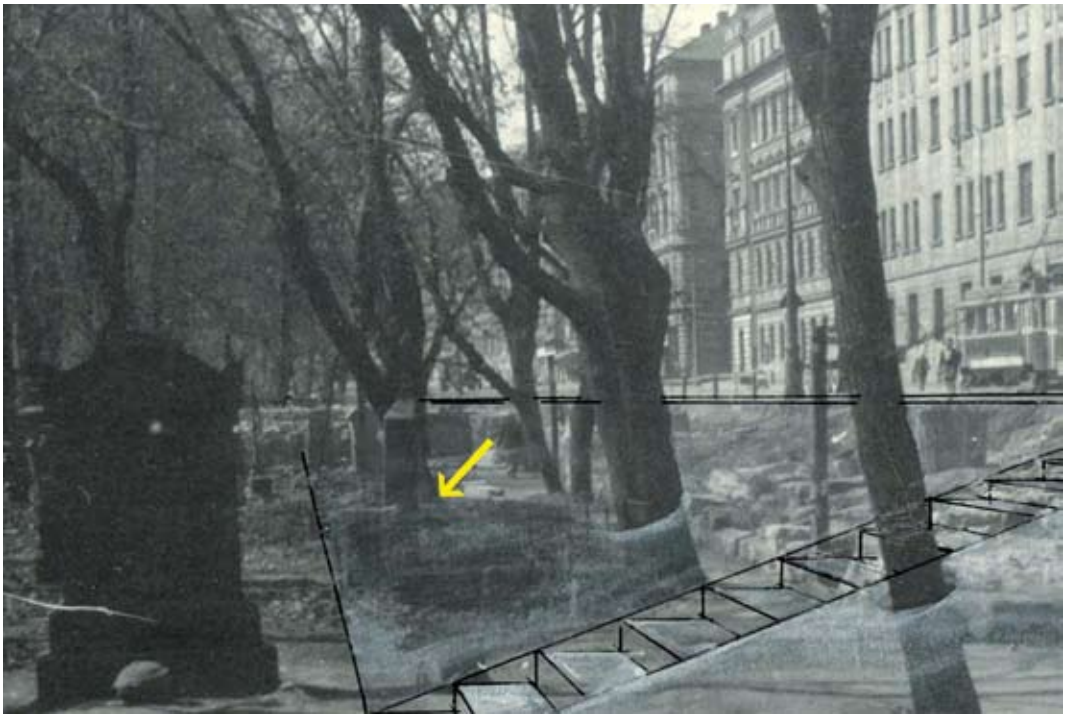

Obr. 24a a 24b. *Zakreslení plánovaného svahu do fotografie, na které je již zbourána zeď při Plzeňské ulici (1952, IPR) a srovnání se současnou situací (2018). Žluté šipky na obou snímcích označují tytéž hroby. Za nimi vpravo vedla cesta a za ní, kde je patrné zbořeniště, byly ještě dvě řady hrobů.*

V letech 1964–1965 byl vypracován projekt nového oplocení hřbitova při Plzeňské ulici, který konečně nebyl bojkotován smíchovským ONV a který byl doveden do finále v roce 1968. Projekt vypracoval Pražský stavební podnik, investorem akce byl podnik Sady, lesy, zahradnictví. Na nízkou podezdívku byl mezi kovové sloupky osazen mřížový plot, přerušený na třech místech krátkými úseky žulové zdi. V plotě byly zřízeny dva vstupy – jeden u kostela a druhý, pravděpodobně provozní, v nové části hřbitova.[P73] Toto oplocení vydrželo až do roku 2014. Rozmístění pomníků a odstranění bezvýznamných náhrobků mělo být provedeno podle projektu arch. Kuthana z roku 1957, podle něhož měla být částečně provedena i sadová úprava. Rozmístění pomníků se ale nemohlo podle tohoto plánu uskutečnit, minimálně z toho důvodu, že v něm byly některé pomníky umístěny k opěrné zdi, se kterou se v roce 1964 už nepočítalo. Do jaké míry bylo uspořádání pomníků realizováno podle návrhu z roku 1957 se tedy dá jen velmi těžko vysledovat.

K likvidaci nasypaného svahu nikdy nedošlo. Svah i několik málo náhrobků, které dodnes zůstaly na původním místě, jsou výmluvným svědectvím toho, o jaké území byl hřbitov v 50. letech připraven. Pod vozovkou Plzeňské ulice a svahem byla definitivně pohřbena nejen část přiléhající ke zdi z roku 1928, ale i další několikametrový pruh směrem dovnitř hřbitova. Kromě toho je dnes svah hlavním důvodem, proč není možné bez dalšího přemisťování náhrobků vytvořit na hřbitově severní obvodovou cestu.

V květnu 1958 hřbitov získal památkovou ochranu, čímž pravděpodobně unikl dalšímu okleštění. Nevyhnulo se mu ale chátrání ani nájezdy vandalů. Chronicky se opakovaly případy povalování náhrobků, urážení křížů a poškozování soch. K několika útokům došlo také na podzim 1966. Sedmičlenná parta, většinou mladistvých, tenkrát skončila před soudem. Cynicky vypovídali o tom, jak například vytáhli z hrobky lebku a dali jí do úst cigaretu, aby si zakouřila, jak se předháněli v povalování náhrobků. Líčení tohoto otřesného případu ve Večerní Praze končí takto: *„V prachu, s uraženými údy a hlavami se ocitli dojímaví a vznešení andělé význačných sochařů obrozenecké doby. Má je na svědomí vandalství, ale i ta příležitost, která mu byla poskytnuta.“*[43]

Na závěr

Další historie hřbitova po postavení oplocení v roce 1968, jeho částečných úprav[P74] a opětného chátrání již nejsou předmětem tohoto článku. Obrat přinesla až soustavná péče Sdružení pro záchranu Malostranského hřbitova, založeného na přelomu let 2010 a 2011. S pomocí dobrovolníků byl hřbitov očištěn od náletových dřevin a hustého koberce břečťanu. Správa pražských hřbitovů za vedení tehdejšího ředitele Martina Červeného zahájila postupnou úpravu hřbitova a opravy pomníků. V roce 2015 byla s podporou dotací z fondů EU zahájena revitalizace celého areálu a kromě jiného byla postavena replika hřbitovní zdi z dvacátých let, i když pochopitelně nikoliv na stejném místě a také v poněkud jiné délce.[44] Na hřbitově soustavně probíhají restaurátorské práce.

43 *Večerní Praha*, 24. 10. 1967 a 20. 2. 1968 (výstřižky z archivu farního úřadu římskokatolické církve v Košířích); Fotodokumentace škod z útoku z 2. 12. 1966 je uložena v NPÚ, ÚOP v Praze.

44 Ve 20. letech 20. století se zeď se stejným vzhledem nacházela u Plzeňské ulice, od kostela, kde navazovala na starou původní zeď vedle kaple sv. Rocha až k Erbenově ulici a podél celé Erbenovy ulice, lemovala tedy téměř celou severní a západní hranici hřbitova. Dnes replika této zdi lemuje celou severní a západní stranu hřbitova, z jihu jen nový hřbitov. Příležitost odstranit nasypaný svah podél Plzeňské ulice ale bohužel využita nebyla.

Spolek Malostranský hřbitov, ve který se v roce 2015 proměnilo původní Sdružení, vyvíjí velmi bohatou činnost. Snaží se mnoha způsoby vzbudit zájem veřejnosti o hřbitov a osobnosti, které zde byly v minulosti pohřbeny – provádí komentované prohlídky, pořádá přednášky a semináře. S finanční podporou Městské části Praha 5 publikuje tematicky zaměřené brožury a v roce 2016 jeho péčí vyšla objemná publikace *Malostranský hřbitov – historie a současnost*.[45]

Několik poznámek k fotografiím

Fotografickou dokumentaci hřbitova lze nalézt v různých institucích, i když bohužel žádný soubor nepostihuje hřbitov jako celek. Co do počtu, nejméně fotografií je pochopitelně z doby před rokem 1920. Kromě Štencova souboru z roku 1913 se většinou jedná o jednotlivé snímky nebo fotografie publikované v tisku. Za zmínku stojí album z produkce Zikmunda Reacha Košířský hřbitov, které obsahuje 24 přefotografovaných snímků pořízených pravděpodobně ještě před 1. světovou válkou.

Z druhé poloviny 20. let pochází již zmíněná fotodokumentace Antonína Alexandera, celkem 261 snímků z různých částí hřbitova.[46] Z pozdějších fotografických svědectví o stavu hřbitova je patrně nejrozsáhlejší soubor Jaroslava Pacovského, jehož fotografie Malostranského hřbitova byly pořízeny pravděpodobně koncem 40. nebo počátkem 50. let, a to většinou v době, kdy hřbitovní zeď u Plzeňské ulice a náhrobky u ní ještě stály. Pacovského fotografie, ačkoliv pořizované především jako dokument, nezapřou zkušeného prvotřídního fotografa.[47] Další neobyčejný soubor, jehož část byla patrně vystavena na zmíněné výstavě na Mlynářce v roce 1958, se nachází v rodinném archivu někdejšího člena Klubu Fotografů amatérů na Královských Vinohradech Josefa Voříška (kolem 200 snímků). Zajímavý soubor se nachází také v Archivu Národního technického muzea v pozůstalosti Přemysla Koblice.[P84] Malostranský hřbitov přitahoval i Josefa Sudka. I když jeho poeticky laděné snímky uložené v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze nelze až na výjimky považovat za dokumentární fotografii, skvěle přibližují atmosféru hřbitova tak, jak ji dnes už nemůžeme zachytit.

45 Viz www.malostranskyhrbitov.cz, vyhledáno 12. 11. 2020.

46 K osobě A. Alexandera a jeho snímkům nejen z Malostranského hřbitova viz podrobně v práci Miroslavy Přikrylové P82.

47 Jaroslav Pacovský byl, podobně jako zmíněný Přemysl Koblic, významným členem Českého klubu fotografů amatérů v Praze.

Odkazy

P01 AMP, Sbírka map a plánů, MAP P V 2/1311.

P02 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 635, k. 255.

P03 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Stavební inventář hřbitovů malostranských, kniha inv. č. 1941.

P04 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Podací protokol zád. úřadu, 1883, kniha inv. č. 334.

P05 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Protokoly patronátní komise, 1879–1875/1876–1888, knihy inv. č. 1/2.

P06 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Podací protokol zád. úřadu, 1874, kniha inv. č. 325.

P07 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1075, k. 539.

P08 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 619, k. 240.

P09 AMP, Sbírka map a plánů, MAP P V2/6574 a P V2/6580.

P10 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 896, k. 360.

P11 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Podací protokol zád. úřadu, 1879, kniha inv. č. 330.

P12 AMP, Archiv města Košíře, inv. č. 160, k. 18.

P13 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Podací protokol zád. úřadu, 1878, kniha inv. č. 329.

P14 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 942, k. 399.

P15 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 771, k. 291.

P16 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Protokoly patronátní komise, 1913–1917, knihy inv. č. 17–18.

P17 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Podací protokoly zád. úřadu, 1875 a 1876, knihy inv. č. 326 a 327.

P18 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Zádušní účty, 1877, kniha inv. č. 729.

P19 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1059, k. 527.

P20 *Věstník hl. města Prahy* XXXV, 1928, č. 22.

P21 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Podací protokol zád. úřadu, 1927, kniha inv. č. 378

P22 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 896, k. 359.

P23 *Věstník obecní král. hl. města Prahy* IX, 1902, č. 26.

P24 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1059, k. 526.

P25 Archiv KZSP, složka Košířský hřbitov.

P26 *Rozhledy* XIV, 1904, s. 507–508.

P27 *Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze* XVI, 1908, č. 1, s. 1–4.

P28 *Věstník obecní král. hl. města Prahy* X, 1903, č. 25 a 26.

P29 ÚDU AV ČR, Osobní fond Zdeňka Wirtha, krab. XXIIa, sv. 2.

P30 AMP, Pamětní kniha osady Košířské 1911–1920, rkp., s. 14.

P31 František Kavalír, Regulace Košířského hřbitova a Regulace Košířského hřbitova II, *Krása našeho domova* IV, 1908, č. 4, s. 5 a č. 8, s. 80–81.

P32 Ochuzování Košířského hřbitova, *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu* IV, 1913, č. 4–5.

P33 *Národní listy* LV, 1915, č. 348, vyšlo 17. 12.

P34 Archiv KZSP, Protokoly ze schůzí 1916–1921.

P35 *Věstník hl. města Prahy* XXVI, 1919, č. 10.

P36 *Věstník obecní král. hl. města Prahy* XVII, 1910, č. 6 a č. 8.

P37 *Věstník hl. města Prahy* XXXIV, 1927, č. 10.

P38 *Věstník hl. města Prahy* XXVII, 1920, č. 3.

P39 NA, Státní památková správa, fond 864, inv. č. 229, k. 489.

P40 *Český svět* XX, č. 6–7.

P41 *Věstník Klubu Za starou Prahu* VIII, 1921, č. 3–4, s. 29.

P42 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Protokoly patronátní komise, 1921–1923, kniha inv. č. 20.

P43 AMP, Sbírka map a plánů, MAP P V 2/6572a, b.

P44 *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu* XI, 1926, XI, č. 1–6.

P45 AMP, Sbírka map a plánů, MAP P V 2/6560b.

P46 *Věstník hl. města Prahy* XXXIV, 1927, č. 7 a 8.

P47 AMP, Magistrát HMP I, Komise pro soupis památek, inv. č. 14, k. 13.

P48 AMP, Sbírka map a plánů, MAP P V 2/6575.

P49 AMP, Sbírka map a plánů, Stavby na Malostranském hřbitově, MAP P V 2/6559 a–c.

P50 NPÚ, ÚOP v Praze, sign. Z48/18.

P51 *Časopis Rodopisné společnosti československé v Praze* XI, 1939, č. 1, s. 10–15, č. 2, s. 58–62 a č. 3–4, s. 85–100.

P52 AMP, Stavební odbor NV hl. města Prahy, inv. č. 837, k. 139.

P53 *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu* XIV, 1930, č. 2–3.

P54 *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu* XIII, 1929, č.1–6

P55 AMP, Magistrát HMP I, Referát I.A, inv. č. 555, k. 208

P56 AMP, Stavební odbor NV hl. města Prahy, Stavební obvod 110 Smíchov, inv. č. 123, k. 26

P58 Michal Sokol, *Malostranský hřbitov*, Praha 1940.

P59 AMP, Klub přátel starého Smíchova na Smíchově, inv. č. 176, k. 9.

P60 AMP, Magistrát HMP I, Referát XIV, inv. č. 846, k. 303.

P61 AMP, Magistrát HMP I, Referát XIV, Příjmy a výdaje ze hřbitovů v Košířích 1879–1883, kniha inv. č. 869.

P62 AMP, Magistrát HMP I, Referát XIV, Protokoly patronátní komise 1910, kniha inv. č. 15.

P63 AMP, Stavební odbor NV hl. m. Prahy, inv. č. 420, k. 53.

P64 Archiv KZSP, Protokoly ze schůzí 1948–1951.

P65 Archiv KZSP, Protokoly ze schůzí 1951–1955.

P66 Cyril Merhout, Hřbitov národních buditelů se pustoší, *Ochrana památek. Věstník Klubu Za starou Prahu* XXVII, 1952, č. 3.

P67 Jarmila Blažková, *Malostranský hřbitov v Košířích* (= Poklady národního umění, sv. 18), Praha 1940.

P68 Archiv KZSP, Protokoly ze schůzí 1955–1958.

P69 Archiv KZSP, Protokoly ze schůzí 1958–1961.

P70 NPÚ, ÚOP v Praze, Projektová dokumentace nové ohradní zdi Malostr. hřbitova (B. Jánský, 1956), sign. R29.

P71 NPÚ, ÚOP v Praze, Rekonstrukce Malostr. hřbitova (A. Kuthan, A. Bořkovec, V. Ježek, 1957-1958), sign. R24 a R29.

P72 NPÚ, ÚOP v Praze, sign. F164.

P73 NPÚ, ÚOP v Praze, Rekonstrukce oplocení Malostranského hřbitova v Košířích, 1964-1965, sign. R24.

P74 NPÚ, ÚOP v Praze, Rekonstrukce Malostranského hřbitova, 1991, sign. R29.

P75 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, matrika II. hřbitov Košířský, kniha inv. č. 132.

P76 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1075, k. 535, složka K1-8-110.

P77 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1075, k. 538, složka K1-12-116 a K1-12-73.

P78 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1075, k. 540, složka K2-8-21.

P79 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, inv. č. 1075, k. 532–538.

P80 AMP, Magistrát HMP I, Ref. XIV, Podací protokol zád. úřadu, 1873, kniha inv. č. 324.

P81 Slovníček osobností, in: Kateřina Bečková (ed.), *Sto let klubu Za starou Prahu 1900–2000, Jubilejní sborník*, Praha 2000, s. 244–253.

P82 Miroslava Přikrylová, Sbírka fotografií Archivu hl. města Prahy – o jejím původu a fotografech, *Pražský sborník historický* XL, 2012, s. 349–388.

P83 Kristina Uhlíková, *Zdeněk Wirth. První dvě životní etapy (1787–1939)*, Praha 2011.

P84 Http://koblic.ntm.cz, vyhledáno 12. 11. 2020.

P85 Helena Čižinská, Sté výročí narození Jana Čeřovského, *Staletá Praha* XXIX, 2013, č. 1, s. 149–152.

P86 Antonín Novotný, *Malostranský hřbitov v Praze*, Praha 1955.

Vybraná bibliografie necitovaná v textu

Jan Ježek, *Naše hroby, sv. II. Hřbitov Malostranský*, Praha 1881.

Jeroným Lány, Malostranský hřbitov v Košířích, *Portál* XXII, 1987, č. 3.

Gabriela Kalinová et al., *Malostranský hřbitov, historie a současnost*, Praha 2016.

Popularizační brožury spolku Malostranský hřbitov (edice Památky Malostranského hřbitova) – viz https://www.malostranskyhrbitov.cz/mh-v-publikacich/, vyhledáno 12. 11. 2020.

Foto na obálce: Partie kolem střední aleje na starší části hřbitova.
Foto Josef Sudek, 1940–1950. (UPM, sign. GF 59 356).

Proměny Malostranského hřbitova do roku 1968

Pavla Vrbová a Romana Petrunčíková

Redakce: Jakub Bachtík
Grafická úprava: Pavel Bosák
Tisk: Iva Vodáková – Durabo s.r.o.
Příloha časopisu Za starou Prahu, Věstník Klubu Za starou Prahu, 3/2020
Vydal Klub Za starou Prahu, Mostecká 1, 118 00 Praha 1
www.zastarouprahu.cz
Praha 2020

ISSN 1213-4228 (časopis)
ISBN 978-80-906123-0-3 (příloha)